

Nebeske pojave u pjesništvu Jana Panonija

Kopić, Tomislava

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:627886>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-06**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Tomislava Kopic

**NEBESKE POJAVE U PJESNIŠTVU JANA
PANONIJA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
STUDIJ HRVATSKOG LATINITETA

TOMISLAVA KOPIĆ

**NEBESKE POJAVE U PJESNIŠTVU JANA
PANONIJA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Šime Demo

Zagreb, 2022

Sažetak

Ovaj se diplomski rad bavi pjesničkim upotrebama nebeskih pojava koje se nalaze u pjesničkim djelima istaknutog hrvatskog humanista Jana Panonija, a koje su po svojoj svrsi u njegovim pjesmama najučestalije. Pri analizi izdvojenih nebeskih pojava posebna je pozornost pridana njihovim astrološkim, ideološkim, političkim i mitološkim pozadinama, ali i književnim uzorima koji su utjecali na stvaranje stihova i svjetonazora Jana Panonija. Na samom početku rada dan je kratak pregled zajedničke povijesti astronomije i astrologije, kao i kratak pregled nebeskih pojava u književnosti do doba Jana Panonija. U dijelu rada koji slijedi iza tih dvaju kratkih pregleda iznosi se Panonijev život i njegova povezanost s osobama koje su u ono vrijeme bili utjecajnim astronomima i astrolozima ili samo ljubiteljima tih dviju disciplina. Nakon toga, slijedi analiza nebeskih pojava, koje su po svojoj svrsi u ovome radu podijeljene na pet kategorija. Prva kategorija donosi nebeske pojave upotrijebljene u svrhu pohvale, a nakon njih slijedi dio koji se bavi nebeskim pojavama pretežno astrološkog karaktera. Treća kategorija bavi se nebeskim pojavama pretežno mitološkog karaktera, dok se četvrta tiče nebeskih pojava koje se pojavljuju sa svrhom određivanja vremena. Peta, ujedno i posljednja kategorija, ukratko obrađuje nebeske pojave koje se spominju sa svrhom određivanja geografskog položaja.

Ključne riječi: Jan Panonije, pjesništvo, nebeske pojave, astronomija, astrologija, 15. stoljeće

Abstract

This master thesis deals with poetic uses of celestial phenomena that are found, according to their purpose, most frequently in the poetic works of the prominent Croatian humanist Janus Pannonius. When analyzing the selected celestial phenomena, special attention was paid to their astrological, ideological, political and mythological backgrounds, as well as to the literary models that influenced the creation of the verses and worldview of Janus Panonius. At the very beginning of the thesis, a brief overview of the shared history of astronomy and astrology is given, as well as a brief overview of celestial phenomena in literature up to the time of Janus Pannonius. In the part of the work that follows after these two short overviews, Pannonius's life and his connections with people who were influential astronomers and astrologers at the time or just devotees of these two disciplines are presented. After that, there is an analysis of celestial phenomena, which are in this thesis divided into five categories according to their purpose. The first category discusses celestial phenomena used for the purpose of praise, and after them follows a part that deals with celestial phenomena of a predominantly astrological character. The third category deals with celestial phenomena of a predominantly mythological character, while the fourth concerns celestial phenomena that appear with the purpose of determining time. The fifth, and also the last category, briefly considers celestial phenomena that are mentioned for the purpose of determining geographical position.

Keywords: Janus Pannonius, poetry, celestial phenomena, astronomy, astrology, 15th century

SADRŽAJ RADA

1. Uvod.....	2
2. Zajednička povijest astronomije i astrologije do vremena Jana Panonija.....	4
3. Nebeske pojave u književnosti do vremena Jana Panonija.....	8
4. Jan Panonije – život i djelo.....	11
4.1. Interes Jana Panonija za astronomiju i astrologiju.....	12
5. Funkcije spominjanja nebeskih pojava u pjesništvu Jana Panonija.....	14
5.1. Nebeske pojave upotrijebljene u svrhu pohvale.....	14
5.2. Nebeske pojave pretežno astrološkog karaktera.....	32
5.3. Nebeske pojave pretežno mitološkog karaktera.....	43
5.4. Nebeske pojave upotrijebljene u svrhu određivanja vremena.....	50
5.5. Nebeske pojave upotrijebljene u svrhu određivanja geografskog položaja.....	59
6. Zaključak.....	62
7. Popis izvora i literature.....	63

1. Uvod

Otkako je ljudi, postoji i zanimanje za nebeski svod i pojave na njemu. Od babilonskih svećenika, preko grčkih i arapskih filozofa, srednjovjekovnih redovnika, renesansnih plemića i klerika do učenjaka 17. stoljeća, razvijale su se dvije discipline, astronomija i astrologija, i svojim razvojem i postojanjem obilježile povijest čovječanstva.

Jan Panonije živio je u 15. stoljeću, što znači da je svoje pjesme stvarao u doba kada je znanost u Europi dosegla vrhunac kakav je do tada imala samo u antici. Bilo je to stoljeće u kojemu je Ptolemejev nauk u potpunosti shvaćen, a i nadograđen raznim opažanjima vrhunskih astronoma i astrologa kao što je bio Panonijev suvremenik Regiomontanus. S obzirom na nagli interes za astronomiju i astrologiju koji se u njegovo vrijeme razvio, kao i isti takav interes koji je vladao u antici i dominirao proznim i pjesničkim djelima koje je Panonije tijekom školovanja vjerno proučavao, ne čudi kako su i njegove pjesme bogate nebeskim pojavama. Budući da su nebeske pojave koje pronalazimo u Panonijevu pjesništvu brojne i raznolike, u ovom ćemo radu izdvojiti samo one koje se po svojoj svrsi i karakteru najčešće pojavljuju. Prije nego što krenemo u njihovu analizu, kratko ćemo iznijeti zajedničku povijest astronomije i astrologije do Panonijevog doba, kako bismo bolje shvatili nauk i ideje kojima je morao biti izložen. U istu svrhu ćemo nakon kratke biografije našeg pjesnika spomenuti njegovu povezanost s astronomijom i astrologijom preko njegovih bliskih prijatelja i suradnika. Od nebeskih pojava, prvo ćemo obraditi one upotrijebljene u svrhu pohvale, a nakon njih nebeske pojave pretežno astrološkog karaktera. Treći će se dio baviti nebeskim pojavama pretežno mitološkog karaktera, dok će se četvrti baviti nebeskim pojavama koje se pojavljuju sa svrhom određivanja vremena. Peti i posljednji dio ukratko će obraditi nebeske pojave koje se spominju sa svrhom određivanja geografskog položaja. Osim same analize spominjanja nebeskih pojava, cilj je rada i vidjeti koji su uzori mogli biti odgovorni za njihovo pojavljivanje kao i otkriti ideološku pozadinu koja se iza njih krije.

Što se same istraženosti teme tiče, dok u domaćoj literaturi ne nalazimo djela koja bi se bavila astronomskom i astrološkom tematikom kod Jana Panonija, a pogotovo ne motivima nebeskih pojava u njegovom pjesništvu, kod susjednih se Mađara ističu poneke studije slične tematike. Áron Orbán posvetio je astrologiji kod Jana Panonija čak dvije studije, prvu, objavljenu 2013. godine u *Annual of Medieval Studies at CEU 19* pod naslovom „Astrology in Janus Pannonius's poems of praise“ i drugu, koja je 2014. godine objavljena u *Acta Antiqua 54* pod naslovom „The nature of astrology in Janus Pannonius' works composed in Hungary“.

Nešto opširniju studiju astrologije i astralne mistike na Panonijevom primjeru objavio je 2003. János Bollók u djelu *Asztrális misztika és asztrológia Janus Pannonius költészetében*. Orbánov nam članak „The nature of astrology in Janus Pannonius' works composed in Hungary“, nažalost, nije dostupan, dok se drugi, pod naslovom „Astrology in Janus Pannonius's poems of praise“, ukratko bavi analizom horoskopa pojedinih istaknutih osoba koje Panonije hvali u svojim pjesmama. Analizom horoskopa s dodatkom astralne mistike bavi se i Bollókova knjiga *Asztrális misztika és asztrológia Janus Pannonius költészetében*. Budući da se u ovom radu nećemo baviti proučavanjem horoskopa i sličnim aspektima astrologije, nećemo se osvrnati na ove studije.

2. Zajednička povijest astronomije i astrologije do vremena Jana Panonija

Tijekom povijesti u svom su razvoju astrologija i astronomija bile isprepletene. Termini tih dviju disciplina koriste se sinonimno sve do 16. stoljeća, a rijetko su se njihovi predmeti i metode u tom periodu razlikovale. Postoji nekolicina autora, kao što su Ptolemej i Izidor Seviljski, koji su nastojali uvesti razlikovanje astrologije i astronomije, no to se dogodilo tek nastupanjem prosvjetiteljstva.¹

Danas sa sigurnošću možemo reći kako te dvije discipline svoje pisane početke vuku s Orijenta, iz Suncem okupane ravnice koju omeđuju Eufrat i Tigris, a čije je nebo hvaljeno od davnina, jer se zbog njegove čistine zvijezde čine još bližima i moćnijima nego na oblačnom sjevernom nebu. Osim klasičnog svjedočanstva Diodora Sicilskog u djelu *Povijesna knjižnica*, tome svjedoče i iskapanja iz 19. stoljeća u kojima su otkrivena babilonsko-asirska djela, u kojima nalazimo dokaze kako promatranje zvijezda i nebeskog svoda počinje upravo u Mezopotamiji.² Od svih astronomskih i astroloških saznanja tog doba najjasnija su ona koja se tiču planeta Venere. Upravo jedno takvo saznanje, staro tisućama godina, a koje držimo točnim i danas, svoje porijeklo vuče čak iz Babilona. Ono nam govori da su Jutarnja i Večernja zvijezda zapravo planet Venera.³ S prostora Mezopotamije i Egipta šire se astronomija i astrologija na antičke grčke prostore. Već sredinom 8. st. pr. Kr. u Hesiodovom epu *Djela i dani*, u kojemu opisuje utjecaj položaja nebeskih tijela na poljoprivredne radove i druge ljudske aktivnosti, kao i u Homerovim djelima *Ilijadi* i *Odiseji*, nalazimo astrološke i astronomske elemente.⁴ U stoljećima koja slijede Grčka je bila tlo plodno mnogim filozofima i astronomima kao što su filozofi iz miletske škole – Tales, Anaksimandar i Anaksimenes – svi iz Mileta u Maloj Aziji. Par stoljeća kasnije, u 5. i 4. st. pr. Kr., pojavom sofista razvoj astrologije i astronomije se ponešto usporava. U to vrijeme djelovao je i Platon, prvi grčki filozof čija su djela do nas stigla u potpunosti i imala utjecaja na razvoj astronomije i astrologije, iako je on sâm o njima pisao uglavnom alegorično i simbolički. Činjenica da je Platon prvi koji je koristio babilonska imena za bogove planeta govori nam kako su se već tada priznavali orijentalni utjecaji u grčkoj astronomiji i astrologiji. Otprilike u isto vrijeme djelovao je i Eudoks iz Knida, koji je

¹ SKUHALA KARASMAN 2012, 72.

² BOLL i BEZOLD 1926, 1.

³ BOLL i BEZOLD 1926, 6.

⁴ SKUHALA KARASMAN 2010, 41.

pokušavao rastumačiti nepravilnosti u gibanju nebeskih tijela pomoću kružnih gibanja i tako bio prvi koji je dao teoretsko objašnjenje planetarnih kretanja.⁵

Do 4. st. pr. Kr. grčka se astronomija razvila do točke prepoznavanja da su pojedinačni planeti i njihove putanje po ekliptici odvojene. U 4. st. pr. Kr. djelovao je Aristotel, koji je bio Platonov učenik i imao presudan utjecaj na europsku znanost, pa tako i astrologiju i astronomiju. Prema njemu, svemir je savršen i omeđen, podijeljen na jednake sfere oko središta i sva gibanja su pravilna i događaju se u odnosu na središte svemira. Njegova su se učenja zadržala sve do 17. stoljeća. Njegov pak suvremenik, Heraklid s Ponta, zastupao je drugačiju tezu, a to je da se Zemlja okreće oko svoje osi, a Merkur i Venera oko Sunca. Ta ideja bila je odskočni kamen radikalnim idejama Aristarha sa Sama, koji je prvi postavio Sunce u središte svemira i tako oblikovao heliocentrični sustav, a za Zemlju rekao kako kruži oko Sunca. Ta se ideja nije primila i zaživjela u stoljećima koja su slijedila, sve do 16. stoljeća i Nikole Kopernika, koji ju je obnovio i razradio, pa su se obje discipline razvijale u različitim smjerovima. Kao nastavak Heraklidove teorije da se Merkur i Venera okreću oko Sunca, razvija se i teorija epicikla, kako bi se objasnila nepravilna kretanja planeta.⁶ Za Hiparha iz Nikeje kaže se kako je bio najznačajniji astronom antičke Grčke, prvi je izradio veliki zvjezdani katalog u kojemu je pored položaja zvijezda zabilježio i prividne magnitude, a smatra se da je pri tome istraživanju izumio i astrolab.⁷ Također, otkrio je precesiju ravnodnevnica i nejednolikosti u Mjesečevu gibanju, a prvi je koji je položaje na Zemlji određivao pomoću geografskih širina i dužina.⁸

Iz Grčke širili su se astronomski i astrološki utjecaji na cijelo Rimsko Carstvo. U prvom stoljeću poslije Krista grčki astronom Klaudije Ptolemej piše kompendij grčke astronomije u 13 knjiga, pod nazivom *Veliki matematički sustav astronomije*, poznatiji pod arapskom verzijom naziva *Almagest*. Ovo djelo bilo je puno više od kompilacije dotadašnjih nauka. Ptolemej je u njemu iznio velik niz originalnih ideja te skupa s Hiparhom postao najznačajnijim astronomom antike. Ptolemej je sakupio teorije svojih prethodnika, pogotovo Aristotela, ali i Hiparha te dogradio teorije pomrčina i gibanja Mjeseca, Sunca i ostalih planeta. Svome djelu od 13 knjiga dodaje Ptolemej nastavak u četiri knjige pod nazivom *Tetrabiblos*, koji je izrazito

⁵ PANNEKOEK 1961, 98–110.

⁶ PANNEKOEK 1961, 105–133.

⁷ Astrolab je sprava koja je od antike do renesanse služila kao instrument za mjerenje altitude nebeskih tijela, kao pomagalo za grafičko rješavanje zadataka iz sferne astronomije (predviđanje položaja Sunca, Mjeseca, planeta i zvijezda bez računanja) i kao učilo u poduci iz astronomije.

⁸ PANNEKOEK 1961, 124–128.

astrološke tematike. *Tetrabiblos* se bavi utjecajem nebeskih tijela i pojava na čovjeka i događanja na zemlji.⁹ Nakon Ptolemeja stoljećima neće biti značajna razvoja astronomije i astrologije, osim ponekih komentara i sažetaka njegovih i ostalih djela antike. Uz Ptolemeja, za potrebe ovog rada, ne možemo ne spomenuti i Marka Manilija, rimskog pjesnika i Ptolemejevog suvremenika, čiji je didaktički spjev astrološke tematike, *Astronomica*, imao značajnog utjecaja u srednjem vijeku.¹⁰ Pri pisanju spjeva *Astronomica*, Manilije je za opis svemira parafrazirao dio Aratovog didaktičkog astronomsko-meteorološkog spjeva *Phainómena*. Taj je Aratov ep od svoga nastanka u 3.st. pr. Kr. imao velikog utjecaja sve do srednjeg vijeka.¹¹

Koliko se razvoj astronomije i astrologije zapostavio, govore i astronomska učenja koja pronalazimo u 7. stoljeću, u djelima sv. Izidora Seviljskog.¹² Ono što nam je kod njega bitno razlika je između astronomije i astrologije koju navodi u poglavlju *XXVII. De differentia astronomiae et astrologiae* u trećoj knjizi svoje *Originum seu etymologiarum libri XX*. Izidor Seviljski kaže da postoji razlika između astronomije i astrologije, a ona je u tome što se astronomija bavi okretanjem neba, izlaskom, zalaskom i kretanjem zvijezda i zašto se one zovu kako se zovu. Astrologija je pak dijelom prirodna, kada su u pitanju kretanja Sunca i Mjeseca ili određene pozicije zvijezda u određenim godišnjim dobima, a dijelom praznovjerna, kada se njome bave *mathematici*, računatelji, koji po zvijezdama proriču i povezuju dvanaest znakova s pripadajućim dijelovima duše ili tijela i po horoskopu rođenja određuju osobine čovjeka.¹³ Danas, više od tisuću godina nakon vremena sv. Izidora Seviljskog, koristimo se istim razlikovanjem između astronomije i astrologije.

U idućem stoljeću dolazi do naglog oživljenja astronomije i astrologije, ali na arapskim područjima nakon utemeljenja islama.¹⁴ Jedno od najistaknutijih arapskih imena je Ibn Sina,¹⁵ odnosno *Avicena*, koji je pisao o astronomiji i uredio kompendij Ptolemejevog nauka.¹⁶ Uz pomoć arapske znanosti, njihovih tekstova i prijevoda, kršćanska se Europa ponovno zanima

⁹ PANNEKOEK 1961, 146–160.

¹⁰ PANNEKOEK 1961, 132.

¹¹ GEE 2013, 3–5.

¹² Izidor Seviljski, sv. (između 560. i 570–636.) bio je hispanski teolog, filozof i povjesničar, crkveni naučitelj i seviljski nadbiskup 599–633. Posljednji je značajni pisac kasne antike, koji je sačuvano znanje prenio cijeloj srednjovjekovnoj Europi djelom *Podrijetla riječi ili etimologije (Originum seu etymologiarum libri XX)*.

¹³ WOOD 1970, 5.

¹⁴ PANNEKOEK 1961, 163.

¹⁵ Ibn Sina, lat. *Avicena* (980–1037.), bio je arapski filozof i liječnik. Težio je ujedinjenju filozofije i religije, poglavito kroz Platonova i Aristotelova djela.

¹⁶ PANNEKOEK 1961, 169.

za razvoj astronomije i astrologije i do 13. stoljeća prevodi velik dio značajnih djela. Najoriginalniji mislilac tog vremena bio je sv. Albert Veliki,¹⁷ koji je u svojim djelima izložio Aristotelov nauk, ali se osvrnuo i na Ptolemeja kao astronoma i astrologa. Još veću slavu postigao je njegov učenik, sv. Toma Akvinski,¹⁸ koji je bio manje originalan, ali puno metodičniji. Toma je u jednom sustavu misli ujedinio Aristotelovu kozmologiju s doktrinom Crkve. Taj skolastički sustav dominirat će umovima ljudi mnogo stoljeća. Međutim, mora se dodati kako se svjetonazor ljudi toga vremena nije vrtio oko trijezne strukture Aristotelovog svemira, nego je njime dominirala teologija. Srednjovjekovni se čovjek, vjerujući kako zvijezde vladaju nad događajima na Zemlji, okrenuo astrologiji kao vrhovnoj doktrini. Takvo vjerovanje u okultne sile i magiju bilo je univerzalno i karakteristično čak i među najistaknutijim učenjacima.¹⁹

Kroz 13., 14., a pogotovo 15. stoljeće dogodio se veliki priljev znanja iz antike. Duh humanizma, s naznakom poganstva, inspirirao je učenjake, klerike kao i laike, i polako zamijenio skolastiku. Što se tiče astronomije i astrologije u to vrijeme istaknuto mjesto zauzimalo je proučavanje Ptolemeja. U 15. stoljeću, u Beču, djeluje Georg von Peurbach,²⁰ koji je prvi u Zapadnoj Europi iznio Ptolemejevu teoriju o epiciklu i umetnuo ju u Aristotelov sistem svijeta. Djelovao je uz svog učenika i kasnije pomoćnika, Johannes Müllera,²¹ koji je u astronomskoj literaturi poznat i kao Regiomontanus. Njih su dvojica zajedno napravili mnoga promatranja pomračenja i kometa. Nakon Peurbachove smrti Regiomontanus je kratko vrijeme boravio i na dvoru Matije Korvina.²²

Tako su se ove dvije discipline razvijale do i u vrijeme našega pjesnika Jana Panonija. Kako i u kolikoj mjeri će one utjecati i odražavati se u njegovu pjesništvu, bit će izloženo u poglavljima koja slijede.

¹⁷ Albert Veliki, sv. (oko 1193–1280.) bio je dominikanac, njemački teolog, filozof i prirodosnanstvenik. Albert je prvi ostvario sveobuhvatnu sintezu dotadašnjega ljudskog znanja grčke, rimske, židovske, kršćanske i arapske provenijencije.

¹⁸ Toma Akvinski, sv. (1225–1274.) bio je latinski teolog i filozof. Pojava Tome Akvinskoga podudara se s buđenjem filozofske i znanstvene misli u XIII. st., kada se osnivaju sveučilišta u Parizu, Padovi, Bologni i dr.

¹⁹ PANNEKOEK 1961, 174-176.

²⁰ Georg von Peurbach (1423–1461.) bio je austrijski matematičar i astronom, a predavao je astronomiju, matematiku i filozofiju u Ferrari, Bologni, Padovi i Beču.

²¹ Regiomontanus (1436–1476.) pravim imenom Johannes Müller, bio je njemački matematičar, astronom i astrolog. Djelovao je u Italiji, Ugarskoj (Ostrogon), Rumunjskoj i Njemačkoj. Nastojao je Ptolemejev geocentrični sustav dovesti u sklad s opažanjima. Nakon smrti svojega učitelja Georga von Peurbacha nastavio je prevoditi *Almagest*.

²² PANNEKOEK 1961, 179–181.

3. Nebeske pojave u književnosti do vremena Jana Panonija

Upiranje očiju u nebeski svod i promatranje pojava na njemu oduvijek je bio neizostavan dio ljudskih života. Ljudi su oduvijek gajili zanimanje za nebeske pojave pa zato ni ne čudi da ih nalazimo već u *Epu o Gilgamešu*, najstarijem poznatom književnom djelu. U tome se epu spominje najranija raspodjela zvijezda na zviježđa zodijaka, i to na njih jedanaest, za razliku od standardne podjele koja broji dvanaest znakova.²³ Osim toga, na četvrtoj ploči epa nalazi se priča o nebeskom biku. Božica Ištar, nakon što je Gilgameš odbio njezine ljubavne nasrtaje, iz osвете šalje na njega bika s nebesa. Gilgameš skupa s divom Enkiduom uspijeva poraziti bika. Bika su raskomadali na dijelove, a Enkidu je njegovu pozadinu bacio na nebesa, gađajući božicu Ištar. Taj dio bika postao je prema babilonskom mitu zviježđe Velikog i Malog medvjeda, a sâm nebeski bik označavao je zviježđe Bika.²⁴ Nebeske pojave s izraženim mitološkim karakterom, kao što je slučaj u *Epu o Gilgamešu*, naći ćemo i kod našeg pjesnika Jana Panonija.

U Homerovim pak kapitalnim djelima, *Ilijadi* i *Odiseji*, spominju se nebeske pojave bez istaknutih mitoloških referenci. No, ta dva djela prava su riznica astronomskih informacija. Oba spjeva, između ostaloga, opisuju kozmološki model koji će prevladavati idućih tisuću godina, sve do Ptolemeja i njegovog *Almagesta*. U *Ilijadi* Homer spominje jesensku zvijezdu, koja je zapravo zvijezda Sirius, najsjajnija zvijezda na noćnom nebu. Koristi ju kako bi pohvalio sjaj Diomedove kacige i štita (Hom. *Il.* V, 1–5). Drugom pak prilikom spominje ju kao zvijezdu koja uz užasne vrućine donosi samo loše stvari smrtnicima (Hom. *Il.* XXII, 25–31). Osim te zvijezde spominje i Večernju i Jutarnju zvijezdu, odnosno planet Veneru (Hom. *Il.* XXII, 317–321, Hom. *Il.* XXIII, 226–8). Pri opisu Ahilejeva štita Homer nabraja razna zviježđa: Oriona, Hijade i Plejade, Velikog medvjeda kojeg naziva i Kolima koja se uvijek vrte oko istog mjesta i gledaju Oriona, nikada se ne kupaju u Oceanu (Hom. *Il.* XVIII, 478–88). Isto ponavlja u *Odiseji*. Pri opisu Odisejeve plovidbe Homer kaže kako je Odisej gledao u zvijezde Plejade, zvijezdu Pastira (*Capella*), ali i u zviježđe Velikog medvjeda, za kojega opet govori da se naziva i Kolima koja se nikada ne kupaju u vodama Oceana, odnosno ne nestaju s noćnog neba (Hom. *Od.* V, 270–7).²⁵ Istim zviježdem i utjecajem zvijezde Siriusa bavit ćemo se nešto više na primjeru našeg pjesnika Panonija.

²³ BOLL i BEZOLD 1926, 7.

²⁴ PRYKE 2017, 161–162.

²⁵ THEODOSSIOU et al. 2011, 22–26.

Djela rimskih autora bogata su spominjanjem nebeskih pojava. Sâm je Kvintilijan u svome djelu *Institutio oratoria* rekao da se bez znanja o zvijezdama ne može razumjeti poezija.²⁶ Isto vrijedi i pri čitanju Ovidija čija su djela prepuna spominjanja nebeskih pojava. Njegovo djelo *Fasti* svojevrsna je kalendarska pjesma koja se na pjesnički način bavi rimskim kalendarom. Kroz cijelo djelo Ovidije iznosi datume izlazaka i zalazaka raznih zvijezda i zviježđa, kao i put Sunca kroz dvanaest znakova zodijaka.²⁷ Drugo njegovo poznato djelo, *Metamorfoze*, također je puno spominjanja nebeskih pojava u raznim ulogama i s raznim svrhama (npr. Ov. *Met.* II. 80–7, Ov. *Met.* II. 344, Ov. *Met.* VIII. 1–3, Ov. *Met.* IX. 285–6, Ov. *Met.* XIV. 846–8). Posebno su česti primjeri katasterizama, odnosno pozvježdivanja određenih mitoloških likova (npr. Ov. *Met.* II. 506–7, Ov. *Met.* VIII. 177–182, Ov. *Met.* IX. 271–2). Neke od takvih primjera navest ćemo pri analiziranju nebeskih pojava kod Jana Panonija. Mnoštvo nebeskih pojava i astroloških uvjerenja nalazimo i u pjesništvu Vergilija, Marcijala i Horacija. Vergilijeva su djela bogata zvijezdama. Jedan takav primjer nalazimo u prvoj knjizi *Eneide*, u epizodi u kojoj Didona priprema gozbu za Eneju i njegove pratioce. Tijekom gozbe pjesnik Jopas pjeva svoju pjesmu i u njoj spominje mnoštvo nebeskih pojava kao što su lutajući Mjesec, zvijezda Arktur, zvjezdano jato Hijada koje naziva kišovitima, Velikog i Malog medvjeda te zimsko Sunce koje žuri utopiti se u Oceanu.²⁸ Ovidije i Vergilije imali su izraženije tehničko znanje i bili su puno konzistentniji u svojim astronomskim i astrološkim aluzijama, ali nijedan veliki pjesnik antike nije češće koristio takve aluzije od Horacija. Astrološke i astronomske reference pronalaze se u cijelom njegovom pjesništvu, ali nešto su rjeđe u satirama i epistolama. Česti su spomeni horoskopa i predviđanja kao i utjecaja nebeskih pojava na sudbinu čovjeka i događaje na Zemlji, a od nebeskih pojava najviše ga je fascinirao Mjesec, ures nebesa. Kao i kod ostalih rimskih pjesnika, prepoznatljiv je Ptolemejev nauk o svemiru.²⁹ Ni Marcijalovi epigrami ne zaostaju po broju nebeskih pojava koje se u njima pojavljuju. Recimo, u epigramu posvećenom Jutarnjoj zvijezdi koju naziva *Phosphorus*, u kojoj ju moli da ubrza dolazak dana, u svega dvanaest stihova cijeloga epigrama, uspio je Marcijal spomenuti zviježđe Volara, zviježđe Velikog medvjeda, zvijezdu Kastor, Sunce, Mjesec i sve ostale zvijezde, uz onu Jutarnju.³⁰ Navedeni primjer samo je jedan od mnogih u kojima se Marcijal služi nebeskim pojavama. Osim u pjesništvu, mnoge se nebeske pojave i astrološke ideje nalaze i u proznim djelima. Posebno treba istaknuti Ciceronovo djelo *De re publica* i *Somnium Scipionis* koji je u

²⁶ Quint. Inst. I.4.4, (preuzeto s: *The Latin Library*).

²⁷ ROBINSON 2007, 129.

²⁸ Verg. *Aen.* I., 740–46, (preuzeto s: *The Latin Library*).

²⁹ SHAPLEY 1909, 397-399.

³⁰ Mart. VIII. 21, (preuzeto s: *The Latin Library*).

njemu sadržan, a kojime se koristio i Panonije u formiranju astroloških ideja u svojim pjesmama.

Kao što smo ranije spomenuli, nakon doba zatišja, zanimanje za astronomiju i astrologiju ponovno se budi u drugoj polovici srednjeg vijeka, a do 14. stoljeća njihov je utjecaj iznimno jak. Upravo tada piše i završava Dante Alighieri svoju *Božanstvenu komediju*, jedno od najpoznatijih djela svjetske književnosti. Danteova *Komedija* donosi mnoge slike nebeskih sfera, a i cijela je ispunjena mnoštvom astroloških i astronomskih aluzija, kao i nebeskim pojavama. Recimo, na početku drugog dijela *Komedije*, *Čistilišta*, koristi se nebeskim pojavama Jutarnjom zvijezdom ili Venerom i zvijezdom Riba koje se pojavljuje za njom u cik zore u svrhu određivanja vremena (*Purgatorio*, I,19–21). U trećem pak dijelu *Komedije*, *Raju*, Dante uspoređuje zvijezde, koje su nošene na nebeskim kotačima, s Beatricinim očima (*Paradiso*, I,46–8).³¹ Slične usporedbe očiju djevojke sa zvijezdama, kao i korištenje nebeskih pojava u svrhu određivanja vremena, naći ćemo i kod Panonija. Čitajući Dantea, teško je izbjeći poveznicu s Francescom Petrarcom. Iako ne toliko očito kao Dante, Petrarca je svoje kapitalno djelo, zbirku pjesama *Kanconijer*, prožeo spominjanjem nebeskih pojava i jednostavnom astrologijom. U 142. sonetu te zbirke, *A la dolce ombra*, „U slatkoj sjeni“, govori Petrarca kako je pobjegao u slatku sjenu, da bi se sklonio od nemilosrdnog svjetla koje ga svojim zrakama prži s trećeg neba. Ptolemejev nauk nam govori kako se u trećoj nebeskoj sferi nalazi planet Venera. Petrarca je tako iskoristio planet ljubavi kao metaforu za pravu nesretnu ljubav koju je osjećao prema Lauri i koja ga je mučila.³² U jednog drugoj pjesmi upravo za tu ljubav kaže kako mu je došla od zvijezda, kao i sve želje koje ima, iako je on samo smrtno tijelo na Zemlji. Kao što je došao od zvijezda, tako će se njima i vratiti, a na Zemlji će ostaviti samo praznu čahuru.³³ Mnoštvo ovakvih, platonističkih ideja silaska i povratka duše u zvijezde, odnosno Mliječnu stazu, poteklih iz *Scipionovog sna* i Makrobijevih komentara istoga, naći ćemo i kod Jana Panonija.

Nakon što smo dali kratak pregled spominjanja nebeskih pojava u nekim od najznačajnijih djela do vremena Jana Panonija, vrijeme je da se okrenemo kratkom pregledu njegovog života i okruženja te nebeskim pojavama u njegovom pjesništvu.

³¹ CORNISH 2000, 21.

³² COLONA 2013, 109.

³³ Petrarca, *Il Canzoniere*, 22, (preuzeto s: *Petrarch*).

4. Jan Panonije – život i djelo

Jan Panonije rođen je 29. kolovoza 1434. godine, negdje u Slavoniji, blizu mjesta gdje se Drava ulijeva u Dunav. U hrvatskoj je literaturi poznat po imenu Ivan Česmički, a sâm je sebi nadjenao ime *Janus Pannonius*.³⁴ Jedva da je Panonije navršio trinaest godina, u kasnu jesen 1447. godine, kada ga je ujak Ivan Vitez od Sredne³⁵ poslao u Ferraru, kako bi ga tamo podučavao poznati Guarino iz Verone.³⁶ Panonije je u Ferrari ostao sedam godina, a među piscima koje je u Guarinovoj školi proučavao nalazili su se Ciceron, Vergilije, Horacije, Stacije, Ovidije (posebno *Fasti* i *Metamorfoze*, što se vidi i u Janovom pjesništvu), Homer, Aristotel, ali i Makrobije³⁷ i mnogi drugi. Taj period ostavio je najviše utjecaja na Janovo pjesničko stvaralaštvo i humanističko djelovanje, a sâm je pjesnik razvio i veliku ljubav i divljenje prema svome učitelju Guarinu, kojega je smatrao humanističkim idealom. Tijekom Panonijevog boravka u Ferrari gradom je vladala obitelj d'Este. Članovima te obitelji posvetio je Panonije dio svojih stihova, no o tome će biti riječi u ostalim poglavljima ovog rada.

Nakon Ferrare, Panonije se nakratko vraća u Ugarsku, a onda nastavlja svoje studije u Padovi, gdje uspješno završava studij kanonskog prava. U Padovi se proslavio, ne više samo kao vrhunski pjesnik, nego i kao prevoditelj. Po završetku studija u Padovi Panonije se vraća u Ugarsku i biva 1459. godine imenovan pečuškim biskupom. S vremenom je Panonije završio na dvoru hrvatsko-ugarskog kralja Matije Korvina u Budimu. Za vrijeme boravka na dvoru u Budimu Panonije je prema kralju Matiji gajio poštovanje i naklonost, a to se promijenilo tek urotom 1472. godine. Budući da je Panonije bivao sve nezadovoljniji određenim politikama kralja, zajedno sa svojim ujakom Ivanom Vitezom od Sredne organizirao je urotu. Nakon što se ona izjalovila, Panonije je pobjegao i sklonio se u Medvedgrad. Iako mu je krajnji cilj bila Venecija, Panonije ju nikada nije dosegao. Umro je iznenadno, od svoje bolesti koja ga je godinama mučila, 27. ožujka 1472. godine u Medvedgradu.³⁸

³⁴ BIRNBAUM 1981, 9–10.

³⁵ Ivan Vitez od Sredne (oko 1405–1472.) bio je ostrogonski nadbiskup, diplomat i humanist.

³⁶ Guarino de' Guarini (1374–1460.) bio je talijanski humanist, osnivač glasovitog humanističkog centra u Ferrari gdje je, između ostalih, podučavao i Jana Panonija.

³⁷ Ambrozije Makrobije Teodozije (? , kraj 4 – početak 5. st.) bio je rimski književnik, u *Komentaru uz Scipionov san* pokušao je poznati ulomak iz šeste knjige Ciceronove rasprave *O državi* usporediti s Platonovim naučavanjem.

³⁸ BIRNBAUM 1981, 21–202.

4.1. Interes Jana Panonija za astronomiju i astrologiju

Janovi bliski prijatelji i suradnici, Galeotto Marzio,³⁹ Ivan Vitez od Sredne i kralj Matija Korvin, gajili su veliko zanimanje prema astrologiji i u nju su se u mnogo navrata uzdali.⁴⁰ Poznato je kako je Janov ujak, Ivan Vitez od Sredne imao sklonost astrologiji. Sâm je Galeotto u jednom navratu rekao kako je Vitez toliko držao do te discipline da nikamo nije išao bez svojih tablica i bez da se posavjetovao sa zvijezdama. Sličnu stvar je za kralja Matiju Korvina rekao Antonio Bonfini⁴¹, njegov dvorski povjesničar. Kao što je Galeotto rekao za Viteza, tako Bonfini kaže kako ni kralj Matija nije činio ništa bez da se prije toga nije posavjetovao sa zvijezdama. Saznajemo i kako je Vitez u svojoj bogatoj knjižnici imao i primjerak Manilijevog djela *Astronomica*⁴² Kod Galeotta, koji je pod patronatom kralja Matije djelovao na njegovu dvoru, nalazimo mnoge astrološke ideje u svim njegovim djelima, a one se uglavnom tiču astralnog determinizma. Po njegovu su mišljenju zvijezde određivale svaki aspekt ljudskog života. Skupa s Vitezom radio je na ispravljanju primjerka Manilijevog *Astronomicona*, koji je Vitez imao u svome vlasništvu.⁴³

Osim bliskog prijateljstva s Galeottom, Jan je imao mnoga poznanstva vrijedna spomena s učenjacima koji su se bavili proučavanjem nebeskih pojava. Najčešće se u ovome kontekstu spominje Panonijeva korespondencija s Gjinom Gazullijem.⁴⁴ Iz te korespondencije saznajemo kako je Panonije od Gazullija zaprimio nekakvo djelo, a i sâm pjesnik spominje kako ga je sa zadovoljstvom pročitao te da mu je ono razjasnilo neke nedoumice koje je imao. Osim toga, Panonije se prilikom posjeta Rimu 1465. godine susreo s dvojicom veoma utjecajnih astronoma i astrologa. Bili su to Regiomontanus i Marcin Bylica.⁴⁵ Jan ih je tijekom svojeg boravka u Rimu pridobio i nagovorio da dođu u Ugarsku. Nakon toga, Regiomontanus je

³⁹ Galeotto Marzio (1427–1497.) bio je talijanski humanist, kolega i najbolji prijatelj Jana Panonija u Ferrari i Padovi.

⁴⁰ BIRNBAUM 1981, 102.

⁴¹ Antonio Bonfini (1434–1503.) bio je talijanski humanist i pjesnik, a posljednje godine svoje karijere proveo je na dvoru Matije Korvina kao dvorski povjesničar.

⁴² ORBÁN 2015, 114–116.

⁴³ ORBÁN 2015, 123–124.

⁴⁴ Gjin Gazulli (oko 1400–1465.) poznat i pod imenima Ivan Gazulić i *Joannes Gazulus*, bio je astrolog, astronom i diplomat. Bio je u vezi s dvorom Matije Korvina, koji ga je 1459. pozvao za dvorskog astrologa. Poziv nije prihvatio, ali je poslao rukopis svojega glavnoga astrološkog djela, *De directionibus...* To je djelo proučavano u znanstvenom krugu Ivana Viteza, a hvalio ga je Jan Panonije te molio Gazullija da mu izradi neke astronomsko-matematičke sprave i pošalje ih u Ugarsku.

⁴⁵ Marcin Bylica (1433. ili 1434–1493.) bio je poljski astronom, astrolog i liječnik, ali i osobni astrolog kralja Matije Korvina. Pomagao je Regiomontanusu u Ostrogonu sastaviti *Tabulae directionum planetarum* i horoskop novoosnovanoga sveučilišta *Figura coeli*.

djelovao u Ostrogonu, a Bylica u Budimu, kao dvorski astrolog kralja Matije. Skupa su radili na prijevodu Ptolemejevog *Almagesta*, čija su učenja ostavila traga i u nebeskim pojavama u Janovu pjesništvu. Budući da je granica između astronomije i astrologije u 15. stoljeću bila daleko od određene, ni ne čudi kako Panonije, kao zainteresirani amater, u svome pjesništvu nije činio razlike između znanosti o nebeskim tijelima i pojavama, njihovim magnitudama, kretanjima i sastavima i njihovog utjecaja na događaje na Zemlji i ljudski život ovisno o njihovom položaju na nebu. Kako je Jan u svoje pjesme utkao sva svoja iskustva, tako su i saznanja o astronomiji i predviđanjima astrologije morala biti integriranim dijelovima njegova opusa.⁴⁶ Nije čudno da je Jan tijekom cijeloga života bio okružen ljudima koji su se zanimali za astrologiju kada uzmemo u obzir činjenicu da su mjesta u kojima je većinu života boravio (Ferrara, Padova, Budim) bila posebno istaknuta kao centri europske astrologije renesansnog doba.⁴⁷

⁴⁶ BIRNBAUM 1981, 170–171.

⁴⁷ ORBÁN 2013, 113.

5. Funkcije spominjanja nebeskih pojava u pjesništvu Jana Panonija

Kako smo i prije spomenuli, nebeske pojave koje nalazimo u pjesništvu Jana Panonija brojne su i raznolike. Obradene nebeske pojave izdvojene su iz svih stihovanih djela Jana Panonija, njegovih epigrama i elegija, kao i epskih pjesama i pjesnikovih prepjeva. Nebeske smo pojave s obzirom na funkciju njihove upotrebe podijelili na pet kategorija (nebeske pojave upotrijebljene u svrhu pohvale, nebeske pojave pretežno astrološkog karaktera, nebeske pojave pretežno mitološkog karaktera, nebeske pojave upotrijebljene u svrhu određivanja vremena i nebeske pojave upotrijebljene u svrhu određivanja geografskog položaja), a prva na redu je kategorija nebeskih pojava koje su upotrijebljene u svrhu pohvale.

5.1. Nebeske pojave upotrijebljene u svrhu pohvale

Kada to čini kako bi nebesku pojavu iskoristio u enkomijastičku svrhu, Panonije se najčešće koristi ideologijom koja je iznesena u Ciceronovom *Somnium Scipionis* ili u Makrobijevim komentarima istoga, a koja se tiče povratka duše u nebo, odnosno na/u Mliječnu stazu.

U prvom, ali ne i posljednjem, epitafu posvećenom ferarskom markizu Leonellu⁴⁸ Panonije pomoću više nebeskih pojava veliča Leonella u njegovoj smrti:

*Principis hic artus Leonelli terra recepit,
Ast animam reducem lacteus orbis habet.
Huc illam pietas, huc virgo Astraea levavit,
Huc cum Pierio, docta Minerva, choro.
Quodsi dexteritas, nitidae si gratia formae,
Corporeum pariter tollere posset onus;
Qua solum nunc parte sui tellure resedit,
Hac etiam summo fulgeret ille polo.⁴⁹*

Pjesnik započinje govoreći kako se prinčeva duša vratila u Mliječnu stazu, dok mu je tijelo primila zemlja. U nebo ga je podigla djeвица Aстреja⁵⁰ i učena Minerva sa zborom Pijerida. Vjerojatno je Panonije ideološku pozadinu za ovaj epitaf crpio iz šeste knjige Ciceronovog djela

⁴⁸ Leonello d'Este (1407–1450.) bio je markiz od Ferrare, Modene i Reggio Emilije od 1441. do 1450. godine.

⁴⁹ Janus Pannonius, *19. Epitaphium Leonelli, Ferrarie principis*, (preuzeto s: *Croatiae auctores Latini – svi citati u ovome radu, ukoliko nije navedeno drugačije, također su preuzeti s ove stranice*).

⁵⁰ Aстреja je bila djevičanska božica pravde. Tijekom Zlatnog doba živjela je s ljudima, a naposljetku ju je Zeus digao među zvijezde kao zvijezde Djevice.

De re publica. Ta šesta knjiga bolje je poznata pod nazivom *Somnium Scipionis*, a bila je posebno popularna kroz srednji vijek, ali i humanizam i renesansu. U šesnaestom odlomku „Scipionovog sna“ nailazimo na sljedeće:

*Sed sic, Scipio, ut avus hic tuus, ut ego, qui te genui, iustitiam cole et pietatem, quae cum magna in parentibus et propinquis, tum in patria maxima est; ea vita via est in caelum et in hunc coetum eorum, qui iam vixerunt et corpore laxati illum incolunt locum, quem vides, (erat autem is splendidissimo candore inter flammam circus elucens) quem vos, ut a Graecis accepistis, orbem lacteum nuncupatis.*⁵¹

U ovome se odjeljku Scipionu obraća njegov biološki otac Lucije Emilije Paulo i kaže mu da kao i on i njegov djed, tako i Scipion treba slijediti *iustitiam* i *pietatem*, pravdu i pobožnost. Zanimljivo je da upravo te dvije karakteristike krasi djevičansku božicu Astreju, kojom se služi Panonije kao vodiljom u Mliječnu stazu. Pravdom i pobožnošću treba se Scipion odnositi prema precima i bližnjima, a posebno i najviše prema domovini. Takav život put je u nebo, tamo gdje obitavaju duše svih onih koji su se oslobodili tijela, na mjestu koje može vidjeti na noćnom nebu, krugu koji se među nebeskim plamenovima ističe svojim sjajem, a kojemu je ime Mliječna staza, što je ime preuzeto od Grka. Duše se, dakle, nakon smrti vraćaju u Mliječnu stazu, a do tamo ih vodi *iustitia*, ili djevica Astreja. Janovi motivi povratka u nebo ne bi bili samo čista poetička formulacija kršćanske ideje kako se duša nakon smrti vraća u svoj nebeski dom, nego se u svojoj formulaciji sigurno poslužio Ciceronovim predloškom. Osim toga, zanimljivo je da Panonije pohvaljuje i fizički izgled princa pa kaže da, kada bi se u nebo mogla vinuti prikladnost i ljepota sjajnog tijela koje sada pokriva zemlja, i ono bi sigurno sjalo na nebu. Princ se, dakle, isticao ne samo vrlom osobnošću, nego i ljepotom.

O boravku duše u Mlijećnoj stazi detaljnije ćemo se baviti u odjeljku koji slijedi, a koji će obrađivati astrološki značaj nebeskih pojava koje Panonije spominje, a sada ćemo spomenuti još neke primjere u kojima se Panonije dotiče povratka duše među zvijezde.

U prvoj svojoj elegiji napisanoj u Italiji *Laus Andreae Mantegnae, pictoris Patavini* Jan iskazuje pohvalu Andrei Mantegni.⁵²

Ergo operum cultu terras cum impleveris omnes,

⁵¹ Cic. *Rep.* VI.16, (preuzeto s: *The Latin Library*).

⁵² Andrea Mantegna (1431–1506.), talijanski slikar, glavni predstavnik slikarstva rane renesanse u Padovi i Mantovi.

*Sparseris et toto nomen in orbe tuum;
Ilicet, accitus superas transibis ad arces,
Qua patet astriferae, lactea zona, viae;
Scilicet ut vasti pingas pallatia coeli,
Stellarum flammis sint variata licet.
Cum coelum ornaris, coelum, tibi praemia, fiet,
Pictorum et, magno sub Iove, Numen eris.⁵³*

U trenutku kada Jan piše navedenu pohvalu, slikar je još živ. Jan govori kako doliči da se nakon smrti vine u zvijezde, točnije, u Mliječnu stazu. Tamo će Andrea skupa sa svojim slikama zauzeti počasno mjesto kao slikarsko božanstvo pod velikim Jupiterom, dok će njegove slike resiti nebeske dvorane uz mnoštvo plamtećih zvijezda. U epitafu posvećenom Francescu Barbaru⁵⁴ još jednom se pjesnik koristi idejom odlaska duše u Mliječnu stazu nakon smrti, iako se ovdje koristi izrazom *in astris*, umjesto izvornih *lacteus orbis* ili *via lactea* (i sl.):

*Testantur. Iaceat licet hoc sub marmore corpus,
Nomen in orbe tamen, superis mens vivit in astris.⁵⁵*

Iako mu tijelo leži ispod mramora, ime će mu ostati na svijetu, a duša živjeti u zvijezdama. U tužaljci povodom smrti svoje majke Barbare, pjesnik se također koristi jednostavnim izrazom *ad astra* kako bi iskazao istu ideju:

*Omnibus expletis sacra quae lege iubentur,
Libera terreno carcere ad astra volas.⁵⁶*

Budući da je živjela pravedno i pobožno, Panonije smatra da je njegova majka dostojna nebesa i kaže kako slobodna od tjelesnih okova leti do zvijezda. Slično je zaslužila i Andreola, majka pape Nikole VI., pa Panonije u jednom od niza epigrama koje je posvetio Andreoli kaže sljedeće:

*At praelustre suum fecere in saecula nomen,
Mens quoque sidereas, qua venerat, ivit ad arces.⁵⁷*

⁵³ Janus Pannonius, *1. Laus Andreae Mantegnae, pictoris Patavini*, 27–34.

⁵⁴ Francesco Barbaro (1390–1454.) bio je talijanski političar, diplomat i humanist iz Venecije, član patricijske obitelji Barbaro.

⁵⁵ Janus Pannonius, *345. Epitaphium in Franciscum Barbarum*, 5–6.

⁵⁶ Janus Pannonius, *25. Threnos, de morte Barbarae matris*, 165–6.

⁵⁷ Janus Pannonius, *313. Aliud in eandem*, 10–1.

Učinila je da njezino ime sjaji stoljećima, a duša pak ide u zvjezdane kule, odakle je i došla. Ponovno jasno vidimo kako se služi Ciceronovom idejom da sve duše dolaze iz Mliječne staze i u nju se vraćaju, no ovaj puta koristi se izraz *sidereae arces*, zvjezdane kule. Još jedan primjer s istom idejom, ali varijacijom na izraz nalazimo u panegiriku upućenom Jacopu Antoniju Marcellu:

*Tartara; coelestem scandet novus indiges aulam;
Inter et astrorum coetus conviva recumbet*⁵⁸

Panonije kaže kako će Jacopo Antonio nakon smrti prijeći u nebeske dvorane i gostiti se među zvijezdama. U ovom primjeru Panonije nešto slobodnije i na više pjesnički način prenosi istu ideju povratka duše u nebo, odnosno, Mliječnu stazu ili zvijezde.

U idućem primjeru Panonije spaja ideju povratka među zvijezde s mitološkom pozadinom zviježđa Kentaura, a sve u svrhu pohvale svome učitelju:

*Pro quibus alta manet meriti te regia coeli,
Contrahit et caudam Scorpios ecce tibi.'
Haec pius Aeacides. Mihi pro Chirone Guarinus.*⁵⁹

Citirajući Ahileja, Panonije govori da je zbog svojih zasluga Guarino zaslužio mjesto u nebeskom visokom kraljevstvu, a kako bi dobio to mjesto, Škorpion će pomaknuti svoj rep. Guarinu će, dakle, pripasti mjesto u zviježđu kentaura Hirona. Ako pogledamo kartu noćnog neba, vidimo da se zviježđe Kentaura nalazi tik do imaginarnog škorpiona koji svoj lik posuđuje istoimenom zviježđu. Kentaur Hiron bio je prijatelj bogova i učitelj mnogim grčkim herojima kao što su Ahilej, Asklepije, Jazon i Dioniz. Hiron, inače smatran najciviliziranijim od kentaura, zadobio je teške rane u velikoj borbi između kentaura Fola i Herakla. Budući da je Hiron bio besmrtnan, rana ga nije mogla ubiti, nego ga je ostavila u neizdrživim bolovima. Prometej je ponudio da žrtvuje svoju smrtnost za Hironovu besmrtnost i tako se i dogodilo. Hiron je umro, a Zeus ga je nakon smrti postavio na nebo kao zviježđe Kentaura.⁶⁰ Kako je Hiron bio poznat kao učitelj, ne čudi da je Panonije svoga učitelja htio počastiti i pohvaliti, smjestivši ga baš u

⁵⁸ Janus Pannonius, 2. *Panegyricus, ad Iacobum Antonium Marcellum Venetum*, 2866–7, (PANNONIUS 1784, 210).

⁵⁹ Janus Pannonius, 1. *Silva Panegyrica ad Guarinum Veronensem praeceptorem suum, Praefatio*, 31–3, (PANNONIUS 1784, 3).

⁶⁰ ROMAN i ROMAN 2010, 117.

Hironovo zvijezde. Sličnu ideju sa škorpionom koji se pomiče kako bi na nebu napravio mjesta za novu zvijezdu nalazimo i kod Vergilija:

*Anne novum tardis sidus te mensibus addas,
Qua locus Erigonen inter Chelasque sequentis
Panditur (ipse tibi iam brachia contrahit ardens
Scorpius et caeli iusta plus parte reliquit).*⁶¹

Kao što kod Panonija škorpion pomiče rep kako bi napravio mjesta na nebu za Guarina u zvijezdu Kentaura, tako kod Vergilija škorpion pomiče svoja kliješta kako bi napravio mjesta za Augusta u zvijezdu Vage.

Iako su češće pohvale u kojima se spominje povratak duše u nebo, nalazimo i jednu u kojoj se Panonije služi idejom silaska duše iz Mliječne staze, odnosno zvijezda:

*Credo equidem, te sancta Deum, mortalibus aegris,
Numina, terrenos tandem miserata labores,
Demisisse polo, frustra retinentibus astris*⁶²

U pjesmi caru Fridriku III.⁶³ za mir u Italiji, Panonije hvali cara govoreći da ga je sâm Bog poslao s neba, i da su ga zvijezde uzalud pokušale zadržati.

Prenesenim značenjem odlaska u zvijezde koristi se Panonije u epitafu za Janka Hunjadija, oca kralja Matije Korvina, koji je umro od kuge koju je dobio u taboru nakon pobjede nad Turcima 1456. godine kod Beograda.⁶⁴ Panonije kaže sljedeće:

*Sed sub Belgrado mundi superavit ut hostem,
Morte simul domita, sidera vivus adit.*⁶⁵

Janko Hunjadi nadvladao je smrt porazivši neprijatelja kod Beograda i tako je, iako živ, već dosegnuo zvijezde. Janko se, dakle, slavom koju je zadobio pobjedom nad Turcima, vinuo do zvijezda. Sličan primjer prenesenog dizanja do zvijezda nalazimo i u *Ad Bartholomaeum*

⁶¹ Verg. *Georg.* I. 32–5, (preuzeto s: *The Latin Library*).

⁶² Janus Pannonius, 3. *Carmen pro pacanda Italia, ad Imp. Caes. Fridericum III*, 13–20, (PANNONIUS 1784, 460).

⁶³ Fridrik III. (IV.) (1415–1493.), rimsko-njemački car, ratovao je i s Mađarima, želeći osvojiti Ugarsku, ali ga je hrvatsko-ugarski kralj Matija Korvin odlučno porazio i 1485. osvojio čak i Beč.

⁶⁴ KONTLER 2007, 125.

⁶⁵ Janus Pannonius, 330. *Epitaphium Ioannis Hunyadi, Matthiae regis patris*, 3–4.

Melcium Mediolanensem. Nakon što je saznao da je mladi milanski pisac Bartolomeo Melzi napisao heksametersku pjesmu upućenu Galeazzu Mariji Sforzi,⁶⁶ a u kojoj zapravo pohvaljuje Galeazzovog oca Francesca Sforzu,⁶⁷ Jan nije mogao ne osvrnuti se na istu (budući da je i sâm u više navrata pisao pohvale Francescu Sforzi).⁶⁸ U nizu brojnih mitoloških pohvala izdvaja se jedna u kojoj se Panonije koristi nebeskom pojavom:

*In quibus insignem coelesti voce triumphum,
Nec non Sfortiadem tollis ad astra ducem.*⁶⁹

Panonije kaže kako Bartolomeo svojim nebeskim glasom tako opisuje trijumf, da u zvijezde diže Francesca Sforzu. Jan se oduvijek smatrao pjesnikom i političarem, pa ne čudi da se, nakon što je osjetio da njegov utjecaj na kralja Matiju Korvina slabi, okrenuo utjecajnoj obitelji Sforza. Savez s tom obitelji ojačao bi i Janov položaj na dvoru u Budimu. Moguće je, dakle, da je pohvala mladom pjesniku Bartolomeu imala i suptilnu političku svrhu.⁷⁰ Jako sličnu ideju nalazimo u *Cuidam ardua suadenti* u kojoj Panonije ovako odgovara prijatelju od kojega je zaprimio pjesme:

*In quibus altarum memorans praeconia laudum
Siderei tollis me super astra poli*⁷¹

Jan komentira prijateljeve pjesme govoreći da mu on u njima izriče neizmjerne hvale kojima ga uzdiže sve do zvjezdanog neba. Ponovno, dakle, imamo primjer gdje se nekoga uzdiže sve do zvijezda nečijim pjesničkim umijećem i pohvalama izrečenima u tim pjesmama.

Osim dizanja u zvijezde i silaska sa zvijezda, kod Panonija nalazimo i razne usporedbe s nebeskim tijelima kako bi se pohvalilo određene osobe. Recimo, kako bi pohvalio nečije pjesničko umijeće, koristeći se nebeskim pojavama, kaže Panonije sljedeće:

*Non radios Phoebus Lunari sumit ab umbra,
Nec petit a rivis maxima Tethys aquas.*⁷²

⁶⁶ Galeazzo Maria Sforza (1444–1476.) bio je milanski vojvoda, sin Francesca Sforze.

⁶⁷ Francesco Sforza (1401–1466.) bio je milanski vojvoda, utemeljitelj dinastije Sforza.

⁶⁸ HORVÁTH 1974, 606.

⁶⁹ Janus Pannonius, 437. *Ad Bartholomaeum Melcium Mediolanensem*, 5–6.

⁷⁰ BIRNBAUM 1977, 7.

⁷¹ Janus Pannonius, 63. *Cuidam ardua suadenti*, 3–4.

⁷² Janus Pannonius, 181. *Eiusdem ad eundem*, 3–4.

Skromni Panonije odbija pokazati pjesme svoje pjesme Eneji Silviju Piccolominiu.⁷³ Smatra da je Enea puno vještiji u pisanju poezije i kao što Sunce ne traži svjetlost od Mjesečeve sjene, tako ni on bi trebao tražiti pjesme od Jana. Panonije se koristi nebeskim pojavama, usporedivši sebe s Mjesecom, a Eneju sa Suncem, kako bi pohvalio prijateljev dar za pisanje. Nebeskim tijelima kako bi iskazao pohvalu nekome koristi se i u panegiriku *Silva Panegyrica ad Guarinum Veronensem praeceptorem suum*, i to u više prilika. Prvi primjer nalazimo u pohvali upućenoj Battisti,⁷⁴ najmlađem Guarinovom sinu:

*Sed longe ante alios minimus de stirpe virili
eminet et fratres tantum Baptista verendos
antevenit, quantum reliquis intermicat astris
Sirius aut versans Plaustrum glaciale Bootes.*⁷⁵

Battista se tako ističe od svoje cijenjene braće, kao Sirius među ostalim zvijezdama ili Boot koji vozi ledena Kola. Budući da je Sirius najsjajnija zvijezda noćnog neba, jasna je pjesnikova poruka. Boot je, pak, drugi naziv za zvijezde Volara. Ledena kola koja vozi Volar označavaju zvijezde Velikih kola (ili Velikog medvjeda). Zvijezde Volara ide ispred zvijezda Velikih kola, a tako i Battista vodi svoju braću. O Volaru koji vozi kola piše i Ovidije:

*Tempus erat, quo cuncta silent, interque triones
Flexerat obliquo plaustrum temone Bootes*⁷⁶

Iako se Ovidije tom nebeskom pojavom koristi kako bi označio vrijeme, moguće je da je Panonije za svoju pohvalu preuzeo inspiraciju upravo iz ovih stihova. U istom panegiriku uspoređuje Panonije, s ciljem pohvale, Guarina sa Suncem. Pri tome piše opsežnu pohvalu Suncu:

*Immensus nil Sole gerit praestantius orbis:
Sol Iovis est oculus, mens mundi, lucis origo,
Rerum temperies, cor caeli, spiritus aethrae,
Astrorum dominus, mentor revolubilis aevi,*

⁷³ Pio II. (1405–1464.), pravim imenom Enea Silvio Piccolomini, bio je papa od 1458. do 1464. Bio je poznat humanist, latinski pjesnik (*Aeneas Silvius*) i povjesničar; sve do 1446. živio je svjetovnim životom ondašnjega humanista.

⁷⁴ Battista Guarino (1434–1503./?) bio je najmlađi sin Guarina iz Verone i jedan od najistaknutijih humanista svojega vremena u sjevernoj Italiji.

⁷⁵ Janus Pannonius, *I. Silva Panegyrica ad Guarinum Veronensem praeceptorem suum*, 838–41, (PANNONIUS 1784, 47).

⁷⁶ Ovid. *Met.* X, 446–7, (preuzeto s: *The Latin Library*).

*Sensilium sensus, viventum vita propago,
 Nascentum largitor opum, largitor honorum,
 Telluris pariter coniunx fecundus et undae,
 Fatorum recor, deus idem summus et omnes;
 Phryx licet Attinem, Phoenix hunc dicat Adonim,
 Hinc Persis Mithram, Pharos inde Serapin adoret,
 Pana colat Tegee, Memphis deploret Osirim,
 Verum Paeonia quamvis levet arte dolores,
 Quamvis ille suis illuminet omnia flammis,
 Saepe tamen tristi feralia tela sinistra
 Iacat et obtenta radios abscondit in umbra,
 Saepius hiberno declivis frigore torpet
 Semper et obscurae iussus decedere noci
 Invidet alternam superis fulgere sororem,
 At tua lux animos, non segnia corpora lustrat,
 Nec scit defecum nec tempore languet in ullo,
 Nocibus et roseis simul inrestinca diebus
 Curat et assidue, quos fert inscitia, morbos.⁷⁷*

Kaže kako na svijetu nema ničega tako velikog kao što je Sunce. Nakon iscrpnog opisa Sunca za koje Panonije kaže kako je ono Jupiterovo oko, razum svijeta, mjesto rođenja svjetla, izvor topline, srce neba, duša zraka, kao i vladar zvijezda i mnoge druge stvari, pjesnik spominje da je Guarinovo svjetlo nešto drugačije. Za razliku od Sunčeve svjetlosti, Guarinova svjetlost obasjava duše, a ne spora tijela, njegova svjetlost ne slabi, sja i danju i noću te liječi rane neznanja. Usporedbu sa Suncem vidimo i u pjesmi posvećenoj ferarskom vojvodi Borsu d'Esteu koji je preuzeo vlast nakon smrti brata Leonella. Panonije pomoću nebeskih pojava povlači usporedbu između dvojice braće, u svrhu pohvale i podrške novom vojvodi:

*Qualis, ubi plena per noctem lampade fulsit,
 Pallida, mox orto Cynthia fratre, latet ;
 Succedens patria, Leonello, talis, in aula,*

⁷⁷ Janus Pannonius, *I. Silva Panegyrica ad Guarinum Veronensem praeceptorem suum*, 920–41. (PANNONIUS 1784, 51–52).

*Splendida germani Borsius acta premit.*⁷⁸

Kaže kako je Mjesec, koji je nekada punom svjetlošću noću sjao, sada izbljedio, čim se na njegovom mjestu našao njegov brat (Sunce). Tako je Borso, naslijedivši vlast od Leonella, zasjenio bratova sjajna djela. Vidimo kako Panonije novog vojvodu uspoređuje sa Suncem (*Cynthia fratre*), a pokojnog Leonella s Mjesecom, sve u svrhu pohvale Borsu.

Kako bi se umilio caru Fridriku III. u svojoj pjesmi za mir u Italiji, Panonije mu iznosi niz pohvala koje će za njega vrijediti ukoliko donese zlatno doba mira:

*Et per cunca tuum florebit saecula nomen,
Dum volucres aer, dum pascet sidera caelum,
Gramine dum tellus, dum piscibus affluet aequor,
Dum pater Oceanus refugo circumfluet orbem
Gurgite, fraterno dum splendida sumet ab astro
Lumina cornigeræ sidus reparabile lunæ.*⁷⁹

Carevo će ime odjekivati stoljećima, dok god ptice budu letjele i nebo obilovalo zvijezdama, dok se zemlja bude zelenjela, ribe plivale vodama, a otac Ocean grlio zemaljsku kuglu. Niz završava nebeskom pojavom: ime će Carevo, dakle, odjekivati sve dok rogati Mjesec bude sjao od svjetlosti koju krade od sjajnog brata Sunca. Pohvalu s istom idejom nalazimo i u Panonijevoj epskoj pjesmi *Carmen ad Ludovicum Gonzagam, Principem Mantuanum*:

*Nec te preaeclarum titulis ingentibus ornant,
Luna sed ut radios fraterno ab sidere sumit,
Sic praelustre tuo capiunt de nomine nomen.*⁸⁰

Kao što u prošlom primjeru hvali cara Fridrika III, tako sada hvali Ludovika Gonzagu govoreći kako, kao što Mjesec dobije sjaj od bratske zvijezde, Sunca, tako i njegovi preci od njegovog imena dobivaju slavu svomemu imenu. U istoj pjesmi nastavlja Panonije Ludovika uspoređivati sa Suncem:

Sicut, ab Eois cum sol iubar exerit undis,

⁷⁸ Janus Pannonius, 298. *De Borsio principe Ferrariae*.

⁷⁹ Janus Pannonius, 3. *Carmen pro pacanda Italia, ad Imp. Caes. Fridericum III*, 367–72. (PANNONIUS 1784, 230–231).

⁸⁰ Janus Pannonius, 4. *Carmen ad Ludovicum Gonzagam, Principem Mantuanum*, 10–2. (PANNONIUS 1784, 239).

*Obscurata suam non servant sidera lucem.*⁸¹

Ludovikova, dakle, svjetlost zamračuje sve ostale kao što, kada Sunce izađe na istoku, sve zvijezde zbog njegove svjetlosti padaju u sjenu. Nakon kratke digresije nastavlja Panonije sa svojom usporedbom Ludovika i Sunca:

*Quantum Roma parens reliquas supereminet urbes,
Cetera vel quantum praefulgens Lucifer astra,
Luciferum Phoebe, Phoeben splendore coruscus
Sol premit, Oceano quantum vaga flumina cedunt.*⁸²

Kao što jutarnja zvijezda, *Lucifer*, sja sjajnije od svih ostalih zvijezda, tako od nje sjajnije sja Mjesec, Feba (*Phoebe*), a od Mjeseca Sunce. Panonije time želi reći da je Ludovik poput Sunca, svojim vrlinama nadvisuje sve ostale. Dalje u pjesmi Panonije kaže sljedeće:

*At, cum pugna vocat, pro te vel sidera certant,
Et tua descendens ad classica militat aether*⁸³

Toliko je Ludovik sjajan, da će se i same zvijezde boriti uz njega kada dođe vrijeme za bitku i zrak će se spustiti na poziv trube i služiti mu.

Ponovno se Suncem, u nešto drugačijoj pohvali, koristi i u panegiriku upućenom Jacopu Antoniju Marcellu⁸⁴ u kojemu pohvaljuje cijeli njegov rod:

*Huius Patricias tantum Marcella propago
Exuperat stirpes, quanto discrimine preaestat
Sideribus Titan, Dis Iupiter, omnibus aequor.*⁸⁵

Kaže kako se Marcellovi tako ističu između ostalih patricijskih obitelji, kao što se Sunce ističe između ostalih zvijezda, Jupiter od bogova i ocean od rijeka. Ovakav oblik pohvale neodoljivo podsjeća na pohvalu koju je Jan uputio Battisti u panegiriku posvećenom Guarinu iz Verone.

⁸¹ Janus Pannonius, 4. *Carmen ad Ludovicum Gonzagam, Principem Mantuanum*, 19–20, (PANNONIUS 1784, 239).

⁸² Janus Pannonius, 4. *Carmen ad Ludovicum Gonzagam, Principem Mantuanum*, 52–5, (PANNONIUS 1784, 241).

⁸³ Janus Pannonius, 4. *Carmen ad Ludovicum Gonzagam, Principem Mantuanum*, 139–40, (PANNONIUS 1784, 239).

⁸⁴ Jacopo Antonio Marcello (1398–1463.) bio je talijanski političar i istaknuti vojni admiral, a surađivao je i s Francescom Sforzom

⁸⁵ Janus Pannonius, 2. *Panegyricus, ad Iacobum Antonium Marcellum Venetum*, 138–40, (PANNONIUS 1784, 70).

Tamo je za Battistu rekao da je kao zvijezda *Sirius*, dok za Jacopa kaže da je kao *Titan*, Sunce. *Ad Franciscum Durantum Fanensem* kraća je elegija napisana u Italiji, a posvećena je Janovom kolegi, također pjesniku, Francescu Duranteu iz Guarinove škole u Ferrari.⁸⁶ U pjesmi Panonije hvali pjesničko umijeće svojega prijatelja, koristeći pritom mnoge usporedbe od kojih je bitno istaknuti onu koja se dotiče Sunca:

*Nec suavis tepidi veris mihi gratia, nec Sol
Dulcior hibernis est mihi temporibus.*⁸⁷

Panonije se u ovim stihovima koristi nebeskom pojavom Sunca kao usporedbom za izricanje pohvale prijatelju – piše kako mu ni samo Sunce u zimskim vremenima nije toliko slatko koliko Francescovi stihovi.

U epitalamiju povodom vjenčanja Guarinove kćeri *Epithalamium ad Gulielmum Calefinum et Flordemiliam Guarinam* Jan Panonije u dva navrata koristi priliku da nebeskim pojavama izrekne hvalu svome učitelju. Prvi takav slučaj nalazimo u stihovima:

*Per quos aeternum vivet mage splendida fama,
Donec erit Phoebus, sidera donec erunt.*⁸⁸

Takvu će slavu steći Guarino svojim djelima da će živjeti vječno, sve dok je Sunca i zvijezda. U narednim stihovima Panonije ide toliko daleko u veličanju Guarina da kaže kako će on zasjeniti i samog Cicerona, kao i Kvintilijana i Livija. Veličanje uz pomoć nebeskih pojava nastavlja ovako:

*Clarus ab Eois qua sol iubar exerit undis.
Qua rubro emeritos gurgite condit equos,
Zona vaporifero qua subiacet ardua Cancro,
Qua micat in gelido Maenalis ursa polo,
Hunc omnes novere hominem, nec laudibus ullis
Clara potest tanti crescere fama viri.*⁸⁹

⁸⁶ HUSZTI 1931, 72.

⁸⁷ Janus Pannonius, 6. *Ad Franciscum Durantum Fanensem*, 9–10.

⁸⁸ Janus Pannonius, 14. *Epithalamium ad Gulielmum Calefinum et Flordemiliam Guarinam*, 73–4.

⁸⁹ Janus Pannonius, 14. *Epithalamium ad Gulielmum Calefinum et Flordemiliam Guarinam*, 79–84.

Guarino je poznat u svim kutevima svijeta, sve od mjesta gdje Sunce izlazi do mjesta gdje grimizna pjena pokriva njegove konje,⁹⁰ tamo gdje sparni Rak prži i gdje na ledenom polu sjaja Medvjed. Pjesnik nebeskim pojavama prikazuje polarne suprotnosti zemaljske kugle kako bi naglasio doseg Guarinove slave. Za zvijezde Raka koristi izraz *vaporiferus Cancer*, pri čemu se *vaporiferus* odnosi na sparine koje svojom pojavom na ljetnom noćnom nebu donosi zvijezde Raka. Više o zvijezdu Raka i područjima kojima on upravlja govorit ćemo u odjeljku ovoga rada koje se bavi spominjanjem nebeskih pojava koje su upotrijebljene u svrhu određivanja geografskog položaja. Iako izgleda da je sintagma *vaporiferus Cancer* jedinstvena kod Panonija, kako bi dočarao veliku i nesnosnu vrućinu, nebeskom pojavom Raka poslužio se i Ovidije u svojim *Metamorfozama*:

*Aestus erat mediusque dies, solisque vapore
concava litorei fervebant bracchia Cancri*⁹¹

Osim zvijezda Raka, Panonije u stihu koji slijedi spominje i zvijezde Velikog medvjeda. Možemo pretpostaviti kako se i ovdje Panonije poveo za Ovidijevim primjerom, preuzevši za navedeno zvijezde izraz *Maenalis ursa* koji nalazimo i kod Ovidija:

*barbara me tellus et inhospita litora Ponti
cumque suo Borea Maenalis Ursa videt.*⁹²

Pridjev *Maenalis* označava planinski lanac u Arkadiji i potvrđuje nam kako se radi upravo o zvijezdu Velikog medvjeda. Uz isti pridjev veže se još jedan naziv za spomenuto zvijezde – *Maenalia Arctos*, a može se koristiti i samo pridjev *Maenalis*.⁹³ Kao što se razlikuje svrha korištenja nebeske pojave zvijezda Raka kod Panonija i Ovidija, tako se razlikuje i uporaba zvijezda Velikog medvjeda. Dok ga Jan koristi za veličanje dosega Guarinove slave, Ovidije njime geografski određuje mjesto na kojemu se on sâm unesrećen nalazi.

U sljedećim primjerima vidjet ćemo kako se Panonije koristi nebeskim pojavama kako bi opisao doseg nečije moći i na taj način ih pohvalio. Pogledajmo izdvojene stihove iz elegije 30. *Ad Somnum*:

Tu potes et patulo luctantes aëre ventos,

⁹⁰ Misli se na konje koji voze Sunčevu kočiju.

⁹¹ *Ov. Met. X*, 126–127, (preuzeto s: *The Latin Library*).

⁹² *Ov. Tr. III.11*, 7–8, (preuzeto s: *The Latin Library*).

⁹³ ALLEN 1963, 421.

*Tu potes et rapidi sistere Solis equos.
Si libeat, stabunt iam fusi nubibus imbres,
Haerebunt medio, fulmina torta, polo.*⁹⁴

Kroz cijelu elegiju Panonije govori kako je San kralj ljudi i bogova, *rex hominum et deorum*. Hvali San govoreći da toliko daleko seže raspon njegove moći da ima vlast i nad nebeskim pojavama. U pokušaju da se umili Snu, Panonije mu upućuje red pohvala. U jednom dijelu elegije se za tu svrhu služi i nebeskim pojavama. Kaže, dakle, da San može zauzdati i vjetrove koji se opiru i brze Sunčeve konje, a ako to poželi, u trenu će prestati pljusak ili usred neba zastati već ispaljena munja. U ovoj pohvali pjesnik smatra da je San jači i od vrhovnog boga Jupitera, kad mu se tako lako može suprotstaviti i zaustaviti njegove munje. Osim moći Sna, pohvaljuje Panonije i doseg moći rimskog naroda:

*Iulius aethereas divus cum scanderet arces,
Iuppiter ad Superos, talia dicta dedit:
Nec pontus, rerum dominos, nec terra, Quirites,
Iam capit, en etiam sidera nostra petunt!*⁹⁵

U pjesmi o moći Rimljana Panonije kaže da, kada je Julije Cezar dosegao nebeske kule, Jupiter je nebesnicima rekao kako ni vode, ni zemlja nisu dovoljni rimskom vladaru, nego sad želi oteti i njihove zvijezde. Panonije posvećuje još jednu pjesmu istoj tematici:

*Aeternum magni, Deus, obstrue lumen Olympi,
Arces custodi, Iuppiter, aethereas.
Iam mare, iam terras, virtus Romana subegit,
Nec nisi sidereum scandere restat iter.*⁹⁶

Trebalo bi da se ugasi svjetlo Olimpa i da Jupiter štiti nebeske kule, jer rimska si je vlast već podvrgnula mora i zemlje, da jedino što joj preostaje jest put zvijezda. U mitološku sliku Jupitera ubacuje nebesku pojavu zvijezda u svrhu pohvale i dosega rimske moći.

Osim gdje to čini kako bi pohvalio ljepotu ferarskog markiza Leonella, Panonije se još jednom koristi nebeskim pojavama kako bi istakao ljepotu, ovaj puta određene Agneze:

⁹⁴ Janus Pannonius, 30. *Ad Somnum*, 69–76.

⁹⁵ Janus Pannonius, 290. *De Romanorum potentia*.

⁹⁶ Janus Pannonius, 291. *De eodem*.

*Agnes, vita, tuos, quoties contemplor, ocellos,
Sidera me toties bina videre puto;
Sidera sed toto, longe pulcherrima, coelo,
Qualia sunt nitido cum Iove nostra Venus,
Aut inter fixos stellarum Sirius ignes,
Sirius Arcturo si coeunte micet.*⁹⁷

Panonije uspoređuje pogled u Agnezine oči s pogledom u dvije zvijezde, ali kaže da su te zvijezde daleko ljepše od svih zvijezda na nebu. Za prvu usporedbu spominje Panonije Veneru i Jupitera. Budući da ne poznajemo mit u kojemu su Venera i Jupiter ostvarili bilo kakvu vrstu ljubavnog odnosa, sigurno je da je pjesnik mislio na Jupiter i Veneru kao dva najsajjnija planeta na noćnom nebu. Pojava koju Panonije spominje sigurno je konjunkcija⁹⁸ tih dvaju planeta, koja se događa otprilike svakih godinu dana, a kada se oni sa Zemljinog gledišta gotovo spajaju, iako su u stvarnosti udaljeni stotinama milijuna kilometara.⁹⁹ Kao drugi primjer, nakon što je Agnezine oči usporedio s dvama najsajjnijim planetima na nebu, uspoređuje ih sa zvijezdama Siriusom i Arkturom. Zvijezda Sirius nam je poznata kao najsajjnija zvijezda noćnog neba, ali zašto bi Panonije uz nju spomenuo zvijezdu Arktur, koja je tek četvrta najsajjnija zvijezda na noćnom nebu? Odgovor se nalazi u položaju druge i treće najsajjnije zvijezde na noćnom nebu. Naime, druga najsajjnija zvijezda, Kanop,¹⁰⁰ kao ni treća najsajjnija, Rigil Kentaur,¹⁰¹ zbog svojih prividnih magnituda, nisu vidljive iz naših prostora. Te zvijezde, dakle, za našeg pjesnika kao da nisu ni postojale, a budući da je tomu tako, njihovo mjesto zauzima Arktur kao druga najsajjnija zvijezda na noćnom nebu (iz pozicije Jana Panonija). Sirius i Arktur se na noćnom nebu pojavljuju zajedno u periodu kada Sunce prolazi kroz zviježđe Raka, u kasnom lipnju i tijekom srpnja. Ovo nije jedini primjer u Panonijevu pjesničkom opusu u kojemu hvali izgled žene koristeći se nebeskom pojavom, točnije zvijezdama. U elegiji *Ad Antonium Mariam, de coniuge ducenda* nalazimo:

⁹⁷ Janus Pannonius, 92. *De Agnete*.

⁹⁸ U astronomskom smislu do konjunkcije dolazi kada se dva nebeska tijela, gledano sa Zemlje, približe jedno drugomu na najmanji razmak, odnosno kada nebesko tijelo Sunčeva sustava ima jednaku ekliptičku dužinu kao nebesko tijelo s kojim je u konjunkciji.

⁹⁹ WOODWARD 2022.

¹⁰⁰ Kanop (*Canopus, Alfa Kobilice, α Carinae*), najsajjnija zvijezda u zviježđu Kobilici, druga po sjaju zvijezda noćnoga neba, prividne magnituda – 0,74. Ne vidi se iz naših krajeva.

¹⁰¹ Rigil Kentaur (*Alfa Centaura, Toliman, α Centauri*), najsajjnija zvijezda u zviježđu Kentauru, treća zvijezda po sjaju na noćnom nebu, prividne magnituda – 0,27. Ne vidi se iz naših krajeva.

*Sic facie praestans, ut sidera vincat ocellis*¹⁰²

U gore navedenom stihu pjesnik ljepotu žene uspoređuje s ljepotom zvijezda, govoreći kako se mladenka njegovog prijatelja Antonija Marije tako ističe ljepotom da njene oči pobjeđuju i same zvijezde.

Cijela elegija pod nazivom *De certamine mensium*, koja na prvi pogled djeluje kao minijaturna verzija Ovidijevih *Fasta*, zapravo je napisana kako bi se pohvalio kralj Ladislav V.¹⁰³ U ovoj elegiji Panonije personificira Sunce koje obavlja službu suca nad mjesecima koji se nadmeću:

*Bisseni Phoebus certant dum iudice menses*¹⁰⁴

Nakon što je svaki od dvanaest mjeseci, počevši od ožujka, iznio svoje najbolje kvalitete, Sunce proglašava pobjednika:

Post hunc ambiguo proclamat gutture Ianus,

Continuas aevi se renovare vices.

Ultimus antiquis certo a purgamine dictus,

Haec et tot, memini si bene, verba dedit:

Qui Ladislai regis natalibus ornor,

Ut iam praeteream cetera, non ne sat est?

Sic fato crines Titan stellante corona

*Cingit, et id nutu comprobat alma soror.*¹⁰⁵

Pobjednik je, dakle, mjesec veljača, i to samo zato što se krasi rođendanom kralja Ladislava V. Nakon što je veljača odnijela uvjerljivu pobjedu, Sunce ju kruni zvjezdanom krunom, a *alma soror* sve to odobrava kimajućom gestom. Izraz *alma soror* nedvojbeno se odnosi na Febovu (Sunčevu) sestru Febu, odnosno Mjesec, koji je također personificiran. Isti pridjev *alma* uz Mjesec (*Phoebe*) koristi i Vergilije u *Eneidi*:

Iamque dies caelo concesserat almaque curru

¹⁰² Janus Pannonius, 12. *Ad Antonium Mariam, de coniuge ducenda*, 79.

¹⁰³ Ladislav V. Postum (22. II. 1440 –23. XI. 1457.) bio je hrvatsko-ugarski kralj od 1445. i češki kralj od 1453. godine do smrti.

¹⁰⁴ Janus Pannonius, 13. *De certamine mensium*, 1.

¹⁰⁵ Janus Pannonius, 13. *De certamine mensium*, 23–30.

Proglasivši veljaču pobjednicom, Panonije hvali kralja Ladislava, jer samo njegov rođendan je dovoljan da osigura veljači definitivnu pobjedu nad ostalim mjesecima.

Iako nam na prvi pogled ne izgleda tako, sljedeći stihovi iz epigrama upućenog caru Fridriku III. također kriju pohvalu:

Quid tibi cum gelido Saturni sidere inertis?

*Caesaribus mores Martis inesse decet.*¹⁰⁷

Panonije Fridrika uspoređuje s hladnim, inertnim Saturnom, dok su cara dostojni ponašanje i kvalitete Marsa. Čitajući ove stihove ne možemo se ne zapitati sljedeća pitanja: prvo, zašto Panonije za planet Saturn kaže da je hladan i trom i zašto bi se te kvalitete odnosile na cara Fridrika III.? I drugo, možda bitnije, kakve su to Marsove vrline koje bi odgovarale caru i koga bi, s tim vrlinama, na umu mogao imati Panonije? Kako bismo odmah riješili pitanje kvaliteta koje posjeduju, ili, bolje rečeno, kojima vladaju određeni planeti, moramo zaviriti u *Tetrabiblos*, djelo Klaudija Ptolemeja. U prvoj knjizi tog djela, kroz par poglavlja, Ptolemej iznosi kvalitete svih planeta. Saturn je po Ptolemeju hladan i suh, zlonamjeran i muževan. Budući da je daleko od Sunca, ne crpi dovoljno energije pa je trom i inertan, nepoduzetan. Mars je također suh, zlonamjeran i muževan, ali i vruć. Zbog svoje blizine Suncu, vatren je i energičan, ratoboran i silovit.¹⁰⁸ U stihovima vidimo kako Panonije caru Fridriku III. pridružuje Saturnove kvalitete. Iako je Fridrik imao najdužu vladavinu bilo od kojeg drugog njemačkog monarha, mnogi su se povjesničari složili kako je ostvario jako malo. Toliko su njegova ostvarenja neznatna, da je posprdno prozvan *Heiliges Römisches Reiches Erzschlafmütze* (Nadkapica za spavanje Svetoga Rimskog Carstva) što je još jedno od svjedočanstava njegove nepoduzetnosti.¹⁰⁹ Za vrijeme Fridrikove vladavine na europskom polju pojavljuju se novi, energični vladari. Jednog takvog vladara dobila je i Ugarska. Hrvatsko-ugarski kralj Matija Korvin postao je velika sila u Središnjoj Europi. U početku, Fridrik je pokušao postići uvjete mira s Matijom, prodavši mu natrag ugarsku nacionalnu krunu Svetog Stjepana 1463. godine. Mir nije trajao dugo – nakon što je porazio Češku, 1477. godine Korvin se okrenuo prema Fridriku, započevši tako rat protiv cara. Do 1485. godine zauzeo je Matija Korvin Beč, a 1487.

¹⁰⁶ Verg. A. X, 215–216, (preuzeto s: *The Latin Library*).

¹⁰⁷ Janus Pannonius, 384. *Ad Fridericum Caesarem*, 5–6.

¹⁰⁸ Ptol. *Tetr.* I, 4–7, (preuzeto s: *Perseus Digital Library*).

¹⁰⁹ PAVLAC 2006, 234.

uzeo je i Bečko Novo Mjesto i južnu Austriju, natjeravši tako cara da se povuče na sjever zemlje, u Linz.¹¹⁰ Možemo, dakle, reći kako Matija Korvin posjeduje vrline dostojne jednog cara. Od Galeotta Marzia i Antonia Bonfinija, članova Korvinovog dvora, znamo da je Matija Korvin, uz pomoć svoje okoline, volio isticati svoje Marsovske kvalitete. Moguće je da je to u početku bio dio propagande za strane dvorove, pogotovo u vrijeme modernog širenja astrologije.¹¹¹ Dokaz o Korvinovoj vezi s Marsom nalazimo i kod mađarskog povjesničara Istvána Katone, u drugom dijelu njegovih kronoloških izvadaka o ugarskim, transilvanskim i ilirskim događajima: *Mathias igitur princeps inuictissimus, anno salutis nonagesimo supra 1400. nonis Aprilis et die Martis, aetatis autem anno 47., cum perpetuo sui desiderio diem obiit; et quemadmodum mense Martio natus erat; ita die et hora Martis vita decessit.*¹¹² Matija je Korvin, dakle, ne samo rođen u mjesecu koji nosi Marsovo ime, nego je i umro na dan i sat posvećen Marsu. Možemo, dakle, reći kako je Panonije vješto "ušuljao" pohvalu kralju Matiji Korvinu u epigram koji je naočigled upućen caru Fridriku III.

Već smo prije spomenuli kako je Panonije napisao niz pjesama povodom smrti Andreole, majke pape Nikole V. i njegovog polubrata kardinala Filipa Calandrinija. U jednoj takvoj pjesmi, elegiji *De morte Andreolae, Nicolai V. Pontificis Romani et Philippi Cardinalis Bononiensis matris*, osim izravnih pohvala majci, nalazimo i pohvalu njenim sinovima:

*Sed licet implerit magnis virtutibus orbem,
Plus tamen est natis nobilitata suis.
Nara peperit dextro Nicolaum sidere quintum,
Quo Roma et totus praesule mundus ovat.*¹¹³

Korištenjem izraza *sidere dextro* kod opisivanja rođenja pape Nikole V. Panonije naglašava papine vrline govoreći kako je rođen pod sretnom zvijezdom (*sidere dextro*). Isti izraz nalazimo kod Stacija:

*Armeniique Indique petunt!o sidere dextro
edite, multa tibi divum indulgentia favit!*¹¹⁴

¹¹⁰ PAVLAC 2006, 234.

¹¹¹ BOLLÓK 2003, 56.

¹¹² KATONA 1796, 523–524.

¹¹³ Janus Pannonius, 7. *De morte Andreolae, Nicolai V. Pontificis Romani et Philippi Cardinalis Bononiensis matris*, 19–22.

¹¹⁴ *Silv.* III., 4, 63–4, (preuzeto s: *The Latin Library*).

Poput Panonija, i Stacije koristi *sidere dextro* u svrhu pohvale drugom čovjeku.

Utjecaj zvijezda pri rođenju i ideja da one svojim povoljnim ili nepovoljnim svojstvima mogu utjecati na život pojedinca nikako nisu bili strani motivi u antičkoj poeziji. Detaljniji opis sretnih i nesretnih zvijezda i njihovog utjecaja nalazimo kod Ovidija. Iako Ovidije eksplicitno ne koristi sintagmu *sidere dextro*, u *Ibisu* ipak iznosi koncizan opis koji nam može pomoći pri shvaćanju ideje *sretne zvijezde*. U stihovima 209–218 piše kako je Ibis voljom bogova rođen nesretan – nijedna od sretnih zvijezda kao što su Venera, Jupiter, Mjesec, Sunce ili Merkur nije sjala na sat njegova rođenja. Naprotiv, na nebu su se ukazale nesretne zvijezde – Mars i Saturn.¹¹⁵ Ovakvim utjecajima ćemo se posebno baviti u poglavlju koje slijedi.

¹¹⁵ Ov. *Ib.* 209–18, (preuzeto s: *The Latin Library*).

5.2. Nebeske pojave pretežno astrološkog karaktera

U primjerima kada se Panonije služi nebeskim pojavama astrološkog karaktera kako bi opisao utjecaj određenih nebeskih pojava na ljude, njihove osobnosti, mane i vrline kao i općeniti utjecaj takvih pojava na događaje na zemlji, poplave, suše, potrese i ostale, najviše je vidljiv utjecaj Ambrozija Teodozija Makrobija, Klaudija Ptolemeja i Marka Manilija, ali i Doroteja iz Sidona i Aristotela.

Kao učenik u Guarinovoj školi, Panonije se morao susresti s Makrobijevim komentarima *Scipionovog sna*. Osim za usvajanje leksikografskog znanja, Makrobije se u Guarinovoj školi proučavao i zbog mnogih drugih korisnih informacija.¹¹⁶ U jednoj od niza pjesama gdje se Panonije žali na svoju bolest pod nazivom *Ad animam suam* neupitan je Makrobijev utjecaj:

*Mens, quae lactiferi niveo de limite circi,
Fluxisti has nostri corporis in latebras,
Nil querimur de te, tantum probitate refulges,
Tam vegeto polles nobilis ingenio.
Nec te, dum porta Cancri egrederere calentis,
Lethaeae nimium proluit humor aquae.
Mystica qua rapidum tangit Cratera Leonem,
Unde levis vestrum linea ducit iter.*¹¹⁷

Panonije kaže kako se duša u njegovo tijelo spustila iz Mliječne staze. Dok je prolazila kroz vrata toplog Raka, duša nije popila previše vode iz Lete.¹¹⁸ Od tog mjesta, na kojemu se tajanstveni Krater dotiče brzoga Lava, vuče se linija Panonijevog života. U XII. poglavlju Makrobijevih komentara „Scipionovog sna“ iznosi Makrobije Pitagorin nauku, po kojemu duše padaju na Zemlju iz Mliječne staze. Zato se, kaže Makrobije, novorođenčadi daje mlijeko kao prvu okrepu nakon pada iz Mliječne staze. Iz Mliječne staze prolaze kroz portal ljudi – zvijezde Raka, u kojemu su još u društvu bogova, a kada se dotaknu zvijezda Lava primaju prve ljudske osobine. Makrobije se sada dotiče Platonovog nauka, koji opisuje daljnji silazak duše kao pijano teturanje. Razlog tomu je što se između Raka i Lava nalazi Bakhova posuda, zvijezde Krater,

¹¹⁶ HUSZTI 1931, 25.

¹¹⁷ Janus Pannonius, 31. *Ad animam suam*, 1–8.

¹¹⁸ Lete je, prema grčkom mitu, rijeka zaborava u podzemnom svijetu. Iz nje piju duše umrlih kako bi zaboravile sve što su doživjele za života.

iz koje duše piju vodu zaborava, vodu rijeke Lete. Kada duše ne bi pile iz Kratera i kada bi u zemaljsko tijelo ponijele uspomene o božanstvenom redu koji su doživjele među bogovima, ne bi bilo razlike između ljudi i bogova. Stoga, svaka duša mora piti iz vode zaborava, neke više, a neke manje. Onim dušama koje su pile manje vode lakše je spoznati istinu, jer se lakše prisjećaju zaboravljenih uspomena iz Mliječne staze.¹¹⁹ Panonije nastavlja dalje o utjecaju planeta na dušu:

*Hinc tibi Saturnus rationem, Iuppiter actum,
Mars animos, sensum Phoebus habere dedit.
Affectus Erycina pios, Cyllenius artes,
Augendi corpus Cynthia vim tribuit.*¹²⁰

Pri silasku duše u tijelo dani su joj darovi od svih sedam planeta: od Saturna dobila je razum, od Jupitera snagu, Mars joj je podario hrabrost, a Sunce (*Phoebus*) mogućnost opažanja i spoznavanja. Od Venere (*Erycina*) dobila je strasne osjećaje, od Merkura (*Cyllenius*) dar za umjetnosti i govor, a od Mjeseca (*Cynthia*) moć za oblikovanjem i rastom tijela. Zanimljivo je da Panonije nabroja točnim redosljedom udaljenosti svih (tada poznatih) planeta od Zemlje i to od najudaljenijeg do onoga najbližeg Zemlji. U Makrobijevim komentarima nalazimo kako duša, pri silasku s Mliječne staze do Zemlje, prolazi kroz sfere planeta, od najudaljenije sfere, Saturnove, do najbliže, Mjesečeve. Prolaskom kroz sfere planeta, kao i kod Panonija, duša prima attribute koji će joj koristiti u životu. Panonijevi darovi koje duša prima od svakog planeta u potpunosti odgovaraju darovima koje navodi Makrobije.¹²¹ Jan priču o duši i utjecaju planeta na život koji će ona voditi na Zemlji završava ovako:

*Aut igitur commissa diu bene membre foveto,
Aut deserta, cito rursus in astra, redi.
Verum ubi millenos purgata peregeris annos,
Immemoris fugito pocula tarda lacus.
Tristia ne priscis reddant te oblivia curis,
Neu subeas iterum vincla reposta semel.
Quidsi te cogent immitia fata reverti,
Quidlibet esto magis quam miserandus homo.
Tu vel apis cultos, lege dulcia mella, per hortos,*

¹¹⁹ Macr. *somn.* XII, 2–10, (preuzeto s: *Biblioteca digitale di testi latini tardoantichi*).

¹²⁰ Janus Pannonius, *31. Ad animam suam*, 9–12.

¹²¹ Macr. *somn.* XII, 13–4, (preuzeto s: *Biblioteca digitale di testi latini tardoantichi*).

*Vel leve flumineus concine carmen olor.
Vel silvis pelagove late; memor omnibus horis,
Humana e duris corpora nata petris.*¹²²

Želi ili ostati vječno među zvijezdama, ili, ako se već sudba na to odluči, spustiti se natrag na Zemlju kao bilo što, samo ne čovjek. Kao primjere daje životinje pčelu i labuda. Razlog tomu očito je astrološko vjerovanje pjesnika da su životinje imune na utjecaj planeta i zvijezda. Panonije, znači, krivi nebeske pojave za svoju zlu sudbu i sve loše što mu se za života na Zemlji dogodilo.

Jedna od dužih Janovih elegija, ona o smrti njegove majke Barbare, pod nazivom *Threnos, de morte Barbarae matris*, donosi značajan broj nebeskih pojava u raznim ulogama. Budući da se u ovom poglavlju bavimo nebeskim pojavama s izraženim astrološkim karakterom, bitni su nam izdvojeni stihovi:

*Vos potius nostri moeroris crimen habetis,
Sidera, fatales volvere nata vices.
Vos penes est vitae pariter cum morte potestas,
A vobis causas inferiore trahunt.
Quid iuvat o Superi, fixisse nocentia coelo
Astra? quid errantes constituuisse globos?
Sponte sua letum mortalibus imminet aegris,
Sponte sua, e fragili corpore vita fugit.
Si laesura homines stellarum signa fuerunt.
Debebat simplex aetheris esse color.*¹²³

Više ne krivi mjesec prosinac za smrt majke i prijatelja Guarina, jer što je prolazak vremena nego puko okretanje Zemlje oko osi? Sada su krivci zvijezde, koje zapravo nisu pravi krivci, nego samo izvršitelji volje sudbine. U nastavku se pita zašto su bogovi na nebo stavili zvijezde i lutajuće planete, jer sigurno bi i bez njih život napuštao krhka tjelesa. Kao svojevrsan nastavak tužaljke, pjesnik piše elegiju *Invehitur in Lunam, quod interlunio matrem amiserit*, u kojoj dolazimo do onoga bitnoga – Ptolemejevog utjecaja na pjesnikovo viđenje nebeskih tijela, u ovom slučaju Mjeseca. U tužaljci povodom smrti majke Barbare vidimo kako pjesnik prvo

¹²² Janus Pannonius, 31. *Ad animam suam*, 33–44.

¹²³ Janus Pannonius, 25. *Threnos, de morte Barbarae matris*, 41–50.

krivi mjesec prosinac, a zatim zvijezde za smrt majke. A sada, u elegiji protiv Mjeseca, okreće se njemu kao pravom krivcu za majčinu smrt:

*Vos divini ignes, mundi quibus ima reguntur,
Aurea quis magni pingitur aula Iovis;
Tam quos legitimus propriis agit orbibus error.
Quam quorum coelo lumina fixa micant;
Vos inquam aeternis animati mentibus ignes,
Ad quorum motus, stamina fata trahunt*¹²⁴

Elegiju pjesnik započinje invokacijom nebeskim tijelima. Kao i u tužaljci povodom smrti majke Barbare, Panonije se i ovdje, već u prvom stihu, bavi astrološkom idejom da nebeske pojave utječu na događanja na Zemlji. U prvom stihu, dakle, kaže kako su nebeski plamenovi (nebeska tijela) ti koji upravljaju donjim svijetom (Zemljom), a u stihovima koji slijede nastavlja s personifikacijom nebeskih tijela opisujući njihove putanje i položaje da bi naposljetku ponovio kako su nebeske pojave te koje upravljaju sudbinama ljudi. U nastavku iste elegije donosi ispriku nebeskim tijelima i izdvaja Mjesec kao krivca za smrt majke i za sve nevolje koje zadese Zemlju:

*At nunc deprensus numeris innotuit auctor,
Causa fuit cladis, Cynthia sola, meae.
Quo pudibunda fugis? quid te post nubila celas?
Plus prodit timidos, vana latebra, reos.
Tu certe, obscurae tu fax, Latonia, noctis,
Sumsisti radios, in mea damna, novos.
Nam tua, germani dum proximat orbita, flammis,
Paulatim morbo, tabuit illa, gravi.
Ac pariter te lux, illam sua vita reliquit,
Heu quod deterior sors sua, sorte tua est!
Tu quippe ecce nites reparato splendida cornu,
Illius aeterna lumina nocta rigent.
Ergo salutiferum, quisquis te dixerit astrum,
Hunc ego convincam vana et inepta loqui.
Summa tuae cum sint virtutis, frigus et humor,*

¹²⁴ Janus Pannonius, 26. *Invehitur in Lunam, quod interlunio matrem amiserit*, 1–6.

*Esse salutaris qua ratione potes?
Frigus et humor agunt, ut vexent corpora morbi,
Ut nata intereant, frigus et humor agunt.*¹²⁵

U četvrtom poglavlju treće knjige Ptolemejevog *Tetrabiblosa*, autor iznosi razne načine na koje položaj i kretanje Mjeseca u odnosu na druge planete mogu utjecati na dužinu života i uzroke smrti majke.¹²⁶ Sigurno je to znao i Panonije, pa krivi kretanje Mjeseca za majčin preuranjen odlazak. Osim kretanja Mjeseca, krivi i njegove kvalitete, hladnoću i vlažnost za mnoge bolesti. Panonije kroz cijelu pjesmu više puta ponavlja kako je Mjesec zlonamjerni krivac za sve loše što se događa na Zemlji i kako ta nebeska pojava ima velik utjecaj na život ljudi. Na kraju pjesme ispričava se božici Mjeseca jer je govorio iz tuge uzrokovane smrću majke. Ptolemejev utjecaj vidimo i u pjesmi *Ad Martem, precatio pro pace*. Zbog rastućeg pritiska od Turaka, Panonije piše molitvu Marsu, kako bi ga zamolio da se smiluje nad iscrpljenim panonskim narodom:

*Gravide, quinti clare dominator poli,
Spargens coruscas luca sanguinea iubas,
Iunone magna genite; Saturni nepos;
Tutela coeli; summe Titanum timor*¹²⁷

Panonije naziva Marsa gospodarom pete sfere. Prema devetoj knjizi Ptolemejeva *Almagesta*, u kojoj se bavi redosljedom sfera Sunca, Mjeseca i pet planeta, planet Mars nalazi se u petoj sferi. Mars je, dakle, peti po redosljedu od Zemlje, odmah iza Sunca koje se nalazi u četvrtoj sferi.¹²⁸ Čak i Dante u trećem dijelu svoje *Božanstvene komedije* smješta Mars u petu sferu raja. Već smo se u ovome radu bavili osnovnim kvalitetama planeta Marsa po Ptolemeju i rekli kako je on suh i vruć, zbog svoje blizine Suncu crven je, vatren i zrači, štetan je i potiče na rat. Isti takav je i Panonijev Mars, on svojim štetnim i zlonamjernim utjecajem baca krvavu svjetlost na Zemlju i uzrokuje ratove i pokolje. Panonije planet Mars izjednačava s bogom Marsom, rimskim bogom rata, kojemu je majka Junona,¹²⁹ a djed Saturn. Bez obzira na mitološke elemente koje pjesnik uvodi, neupitno je da molitvom vladaju indikacije astrološkog

¹²⁵ Janus Pannonius, 26. *Invehitur in Lunam, quod interlunio matrem amiserit*, 13–30.

¹²⁶ Ptol. *Tetr.* III, 4, (preuzeto s: *Perseus Digital Library*).

¹²⁷ Janus Pannonius, 461. *Ad Martem, precatio pro pace*, 1–4.

¹²⁸ Ptol. *Alm.* IX, 1 (prema PTOLEMY 1984, 419).

¹²⁹ Junona je glavna rimska božica i Jupiterova žena, izjednačena s grčkom Herom.

svjetonazora da planeti, odnosno nebeske pojave, utječu na ljude i događaje na Zemlji pa tako planet Mars ima mogućnost zaustaviti rat.

Prema Aristotelu, kometi se stvaraju iz pare, koja bi isparila iz Zemlje kada bi ju Sunce ugrijalo. Para bi se dizala prema nebesima i kada bi dosegla četvrtu sferu zapalila bi se zbog frikcije i krenula u kružni ophod oko Zemlje. Budući da su kometi stvoreni od Zemljine vlage, nakon što bi jedan od njih bio viđen na nebu, kaže Aristotel, slijedile bi oluje ili suše.¹³⁰ Aristotelovo vjerovanje bilo je prihvaćeno i od strane Crkve, posredstvom uglednog teologa sv. Alberta Velikog, pa se tako zadržalo tijekom cijelog srednjeg vijeka. Najutjecajnije astrološko djelo bilo je *Tetrabiblos* Klaudija Ptolemeja, u kojemu se nalazio kompletan pregled grčke astrologije, uz Ptolemejeve vlastite doprinose. U njemu Ptolemej iznosi detaljne opise karakteristika kometa i njihovih pripadnosti određenim planetima, ovisno o njihovom izgledu.¹³¹ Primijenimo ono što znamo o kometima na Panononijevom primjeru u pjesmi o kometu koji se pojavio usred dana:

*Quantus conspicuo rutilans fulgore cometes,
Nuntiat horrenda, bella cruenta, iuba.*¹³²

Komet svojom crvenom svjetlošću i zastrašujućim repom najavljuje krvave ratove. Iz navedenih stihova vidimo, dakle, da je komet crvene boje i da Panonije smatra da kao takav najavljuje rat. Prije nego se pozabavimo tim konstatacijama, pogledajmo stihove koji slijede:

*Sed tu, (sive Iovem mavis te forte vocari,
Grata est Idaliae, seu tua flamma, Deae,
Sive novum coelo modo te Deus addidit ignem,
Ac solis fessae, iussit adesse, faci.
Felix cui soli fas est haud cedere Phoebo,
Non tantum noctis quae potes esse decus.)...*¹³³

Pjesnik nagada kojemu planetu pripada ovaj komet, bi li to bio Jupiter, Venera ili nešto treće. Prema Ptolemeju sve se pojave na nebu, tako i kometi, mogu pripisati određenim planetima ovisno o njihovoj boji. Recimo, tamna boja vezala se uz Saturn, bijela uz Jupiter, crvena uz Mars, žuta uz Veneru, a promjene u boji uz Merkur. Kada bi se ustanovila boja i kojemu planetu

¹³⁰ STOYAN 2015, 10.

¹³¹ STOYAN 2015, 11.

¹³² Janus Pannonius, 23. *De stella aestivo meridie visa*, 13–4.

¹³³ Janus Pannonius, 23. *De stella aestivo meridie visa*, 15–20.

po njoj pripada određena nebeska pojava, onda bi se odredio i njezin astrološki značaj ovisno o pripadajućem planetu. Kometi su se općenito vezali uz Merkur i Mars, i kao rezultat toga prognozirali su ratove, razdoblje iznimnih vrućina i pobune.¹³⁴ Budući da nam Panonije daje informaciju kako je njegov komet bio crven i da kao takav najavljuje krvave ratove, sigurno je pripadao Marsu, a sigurno je i Panonije bio upoznat s tim Ptolemejevim naukom. Osim da donese ratove, Panonije se uzda u to da komet može ići protiv svoje astrološke naravi i biti navjestitelj boljih vremena:

*Per te vexato redeat concordia mundo,
Ianus et aeterna comprimat arma fera.
Esto quidem late populis tu prospera cunctis,
Sed magis afflictas respice Pannonias,
Verte pharetratos Phryxi trans aequora Turcos,
Quos male nunc Hister submovet amne suo.
Fac regem observent proceres, rex ipse, fideli
Consilio procerum, se regat et patriam.*¹³⁵

Janova je želja da se po kometu vrati sloga na izmučeni svijet, da se odloži oružje i da svi ljudi uživaju bogatstva. Posebno Jan poziva komet da pogleda Panoniju i od nje odvrati prijeteće Turke, kao i da plemići poštuju kralja, a sâm kralj da dobro vlada. Utjecaj kometa na zemlju i događaje na njoj je, prema Panoniju, neupitan. U svom djelu *Naturales quaestiones* donosi nam Seneka ukratko priču o kometu koji je najavio propast ahejskih gradova Helike i Bure od potresa 373. godine pr. Kr.:

*Aristoteles ait non trabem illam sed cometen fuisse; ceterum ob nimium ardorem non apparuisse sparsum ignem, sed procedente tempore, cum iam minus flagraret, redditam suam cometis faciem. In quo igne multa quidem fuerunt digna quae notarentur, nihil tamen magis quam quod, ut ille fulsit in caelo, statim supra Burin et Helicen mare fuit.*¹³⁶

Seneka prenosi kako se neposredno prije propasti gradova Helike i Bure na nebu pojavio vatreni trag. Prema Aristotelu, radilo se o kometu, čiji je izgled postao prepoznatljiv nakon što je njegova svjetlina minula. Moguće je da se Panonije poslužio gore spomenutim ulomkom pri

¹³⁴ STOYAN 2015, 11.

¹³⁵ Janus Pannonius, 23. *De stella aestivo meridie visa*, 35–42.

¹³⁶ Sen. nat. VII.5, 4, (preuzeto s: *The Latin Library*).

pisanju sljedećih stihova u elegiji *De inundatione* u kojoj pjesnik opisuje veliku poplavu koja se dogodila 1468. godine:¹³⁷

*Hoc nobis, hoc nempe atrī nova cauda cometae,
Est nuper longa vaticinata iuba;
Qualis tunc, Helicen cum et Buran sorbuit aequor,
Vicini casus nuntia signa dedit.*¹³⁸

Kao što je najavio potop i propast gradova Helike i Bure, komet do sada neviđenog izgleda pojavljuje se na nebu kako bi najavio poplavu iz Panonijevog vremena kojoj je posvetio ovu elegiju.

Za vrijeme pape Pavla II.¹³⁹ Turci su ozbiljno pritiskali Ugarsku. Nažalost, papa nije mogao učiniti puno više od pružanja slabe financijske pomoći Mađarima kako bi se mogli nešto uspješnije braniti od navale Turaka.¹⁴⁰ Povodom takve teške situacije, Panonije je uputio sljedeće stihove papi Pavlu II.:

*Omīne perturbor, ne forsitan improbus hostis,
Petre, tibi sacras depopuletur oves.
Astra minantur idem; sed tu sanctissime mundi
Ianitor, in melius, tristia monstra, refer.*¹⁴¹

Panonije kaže kako su zvijezde upozorile, *astra minantur*, na te nesretne događaje i da je sada red na Papi da tu nevolju okrene na bolje. Možemo reći da se u tom, naizgled jednostavnom, izrazu *astra minantur* krije primjer katarhične¹⁴² astrologije. Razradu takve astrologije nalazimo u petoj knjizi *Carmen astrologicum* grčkog astrologa Doroteja iz Sidona,¹⁴³ u kojoj on obrađuje razne situacije i povoljne trenutke za obavljanje istih, a koji ovise o položaju zvijezda i planeta na nebeskom svodu u danom trenutku.¹⁴⁴ Njegovo djelo imalo je ogroman utjecaj na kasniju tradiciju, posebno onu u srednjem vijeku, kada je postalo jednim od glavnih

¹³⁷ HUSZTI 1931, 225.

¹³⁸ Janus Pannonius, 32. *De inundatione*, 85–8.

¹³⁹ Pavao II. (1417–1471.), pravim imenom Pietro Barbo, bio je papa od 1464. do 1471. godine.

¹⁴⁰ O'MALLEY 2010, 173.

¹⁴¹ Janus Pannonius, 457. *De prodigio, cladem Summo Pontifici significante*, 3–6.

¹⁴² Koja je vezana za kartu početka, ili katarhe, to je karta povezana s početkom bilo koje aktivnosti. Odnosi se na kartu neba, planeta i zvijezda i kako njihov položaj u datom trenutku utječe na ishod neke situacije.

¹⁴³ Dorotej iz Sidona (oko 75–?) bio je grčki astrolog i astrološki pjesnik iz 1. stoljeća.

¹⁴⁴ DOROTEJ IZ SIDONA 2003, 83–101.

izvornih tekstova za srednjovjekovne astrologe.¹⁴⁵ Sigurno je Dorotej iz Sidona poslužio kao inspiracija Panoniju, koji koristi položaj zvijezda na nebu da bi rekao kako su one svojim položajem odredile da će kršćansko stado zadesiti nevolje.

Već smo prije naveli neke primjere iz elegije *De inundatione*, a sada ćemo obraditi nebeske pojave kod kojih je vidljiv utjecaj Manilija, ali i Ovidija. Pogledajmo prve stihove elegije u kojima pjesnik opisuje uzroke poplave:

Tantus ab assiduis, quid vult sibi, nubibus imber?

Quid tempestatum copia tanta parat?

Unde tot humores nebulis? tot nubila coelo?

Quando potens madidi, tam fuit aura Noti?

Quisve unquam tantum variae bibit Iridis arcus?

Pontus an arcana scandit in astra via?

Saepe exhalatos, ima de parte, vapores,

*Smintheos igniferi sustulit acre iubar.*¹⁴⁶

Na samom početku elegije opisuje pjesnik neizmjerne kiše koje su zadesile zemlju. Kao inspiracijom sigurno se poslužio Ovidijevim opisom velike poplave koju je prizvao Jupiter u prvoj knjizi *Metamorfoza*.¹⁴⁷ U ovim stihovima jasan je utjecaj nebeskih pojava na događaje na zemlji. Kao i kod Ovidija, spominje se južni vjetar Not¹⁴⁸ i božica Irida.¹⁴⁹ Kod obojice Not je taj koji donosi kišu, a Irida ta koja pije vodu i odnosi ju u oblake. Od nebeskih pojava Panonije posebno naglašava i oblake koji su ispunili nebo, kao i zvijezde do kojih se isparava voda koja se pretvara u kišu. Svi skupa svojim pothvatima utječu na ono što se događa na Zemlji – poplavu. U stihovima koji slijede Panonije objašnjava zašto i kako je došlo do poplave:

Iste poli furor est, ista est gravis ira Deorum,

Aëris et fluxus, sidera summa iuvant.

Nunc omnes Hyades, Haedi ambo, totus Orion,

Liquitur, et Delphin aequora multa vomit.

Nunc pariter geminas inclinant funditus urnas,

Hinc pater Eridanus, Troius inde puer.

¹⁴⁵ BRENNAN 2017, 98.

¹⁴⁶ Janus Pannonius, 32. *De inundatione*, 1–8.

¹⁴⁷ Ov. *Met.* I, 260–273, (preuzeto s: *The Latin Library*).

¹⁴⁸ Latinski je naziv i *Auster*, grč. *Nóτος*.

¹⁴⁹ Irida ili Iris bila je personifikacija duge, zadaća joj je bila prenositi ljudima poruke bogova.

*Aut certe suprema alti convexa tegentes,
Aetheris, in terras praecipitantur aquae;
Ingeminant densi, valido sic turbine, nimbi,
Sic agit abruptum, machina laxa, Iovem.*¹⁵⁰

Poplava je uzrokovana bijesom nebesa (*furor poli*), potiču ju bogovi, a samu kaznu (uz vjetar i oblake) potpomažu i nebeska tijela (*summa sidera*). Znamo kako se većina poplava događa u proljeće, a uzrokovane su ili topljenjem zimskog snijega ili obilnim proljetnim kišama. Pri nabranju nebeskih pojava koje potpomažu poplavu kojoj je posvećena ova elegija, Panonije redom nabraja zvijezde i zvijezda koja dominiraju proljetnim nebom. Izdvaja, dakle, zvjezdani skup Hijada i dva kozlića (*Haedi ambo*), koji označavaju zvijezde *Zeta Aurigae* i *Eta Aurigae* iz zvijezda Kočijaša (*Auriga*). Isto zvijezde sadrži i zvijezdu *Capella*, koja je mitološka majka dvaju spomenutih kozlića i najsajjnija zvijezda Kočijaša.¹⁵¹ Uz njih, u istom stihu spominje i zvijezde Oriona, lovca kojeg je ubila božica Artemida¹⁵² poslavši na njega škorpiona. Nakon smrti bogovi su ga digli na nebo zajedno s njegova dva psa.¹⁵³ Nakon zvijezda najbolje vidljivih na noćnom nebu prelazi na ona koja se u to doba godine većinom nalaze na danjem nebu: Dupin, Eridan i Vodenjak. Za malo zvijezde Dupina kaže kako izljuje mnoge vode, dok Eridan i Vodenjak do kraja izljevaju *geminas urnas*, obje posude. Pretpostavljamo, dakle, da se izraz *Troius puer* odnosi na trojanskog dječaka Ganimeda, peharnika bogova, koji se poistovjećuje sa zvijezdom Vodenjaka. Sunce kroz zvijezde Vodenjaka prolazi u periodu od kraja veljače do sredine ožujka, što znači da se tada ono nalazi nasred danjeg neba.¹⁵⁴ Izraz *urna* karakterističan je kako bi se označilo Vodenjakovu posudu. Isti izraz za nju koristi i Ovidije:

*Iam levis obliqua subsedit Aquarius urna*¹⁵⁵

Kako bismo bolje razumjeli zašto Panonije zvijezde Eridan naziva ocem, *pater*, a zvijezde Vodenjaka sinom, *puer*, i time ih povezuje, moramo se zapitati kakvo je bilo njegovo razumijevanje odnosa između dvaju spomenutih zvijezda. Odgovor nalazimo u Maniliju:

Exsurgit de parte Noti, cui iuncta feruntur

¹⁵⁰ Janus Pannonius, 32. *De inundatione*, 13–22.

¹⁵¹ RIDPATH i TIRION 2017, 88.

¹⁵² Artemida je u grčkoj mitologiji djevičanska božica Mjeseca, lova, bregova i šuma, životinja i plodnosti; kći Zeusova i Letina, a blizanka Apolonova.

¹⁵³ ROMAN i ROMAN 2010, 381.

¹⁵⁴ RIDPATH i TIRION 2017, 80.

¹⁵⁵ Ov. *Fast.* II, 458, (preuzeto s: *The Latin Library*).

*Flexa per ingentis stellarum Flumina gyros:
Alterius capiti coniungit Aquarius undas*¹⁵⁶

Manilije je, dakle, smatrao da voda koja teče iz Vodenjakove posude povezuje zvijezde Eridan i zvijezde Vodenjaka i čini ih spojenim zvijezdom. Danas jasno vidimo kako se zvijezde Eridan nalazi ispod zvijezda Vodenjaka i kako se između njih nalaze čak dva zvijezda.¹⁵⁷ Budući da je zvijezde Eridan puno veće od zvijezda Vodenjaka, ne čudi kako se Panonije odlučio odrediti ga riječju *pater*, a manje, njemu pripojeno zvijezde, riječju *puer*. Po mitologiji Eridan je bila rijeka u koju je sletio Faetont¹⁵⁸ vozeći Sunčevu kočiju koja je pripadala njegovom ocu. Budući da je pri svom padu zapalio dio rijeke, samo su njezini ostaci vidljivi na nebeskom svodu.¹⁵⁹ Iako su nebeske pojave ovdje kako bi primarno poslužile za dokazivanje njihovog utjecaja na Zemlju, ne možemo ignorirati ni mitološke elemente koje sa sobom donose. Upravo ti mitološki elementi vode nas do idućeg poglavlja.

¹⁵⁶ Manil. I, 439–41, (preuzeto s: *The Latin Library*).

¹⁵⁷ Kipar (lat. *Sculptor*) i Feniks (lat. *Phoenix*), oba otkrivena nakon Panonijevog vremena.

¹⁵⁸ Faetont je bio sin Helija, boga Sunca.

¹⁵⁹ ERATOSTHENES i HYGINUS. 2015, 127.

5.3. Nebeske pojave pretežno mitološkog karaktera

Mnogi se mitološki motivi nalaze u Panonijevim stihovima, a mi ćemo u ovome poglavlju izdvojiti nebeske pojave koje se pojavljuju s izraženom mitološkom referencom. Izdvojit ćemo mitove o Kastoru i Polideuku, kozi Amalteji, titanomahiji, Ganimedu, Herinoj svećenici Iji i drugima. Poseban će naglasak biti na mitovima o katasterizmima, odnosno pozvježđavanju određenih osoba, ali i životinja. Prvi su na redu blizanci Kastor i Polideuk:

*Huius amicitiae stabit venerabile foedus,
Narrabunt nostram saecula futura fidem.
Nec plus Tyndaridae clarissima sidera fratres,
Hic agilis frenis, cestibus ille potens*¹⁶⁰

U gore navedenim stihovima Panonije veliča prijateljstvo između sebe i Bartolomea¹⁶¹. Toliko će dugo trajati njihov prijateljski savez da će se o njemu govoriti u stoljećima koja dolaze, a ni same zvijezde Tindarejevih sinova (*Tyndaridae fratres*) neće sjati tako sjajno. *Tyndaridae fratres* jedan je od izraza koji se koriste kako bi se označile zvijezde Kastora i Polideuka, dvije najsjajnije zvijezde koje pripadaju zvijezdu Blizanaca. Druge varijacije uključuju izraze *pueri Tyndarii* ili jednostavno samo *Tyndarides* ili *Tyndaridae*.¹⁶² Isti izraz nalazimo i kod Horacija u stihu:

*Clarum Tyndaridae sidus ab infimis*¹⁶³

Kao kod Panonija i kod Horacija nalazimo spomen zvijezda Kastora i Polideuka. Iako dijeli isti izraz s Horacijem, puno je vjerojatnije da je Panonije kao uzor pri pisanju svojih stihova na umu imao sljedeći Ovidijev stih:

*Tyndaridae fratres, hic eques, ille pugil.*¹⁶⁴

Sličnost između Janovog i Ovidijevog stiha neupitna je. Ne samo da obojica koriste sintagmu *Tyndaridae fratres*, nego nastavljaju opisujući kvalitete svakog od dvaju blizanaca. U izdvojenim stihovima Panonije za jednog od blizanaca kaže: *Hic agilis frenis*, što bi odgovaralo Ovidijevom *hic eques*, a drugoga opisuje riječima: *cestibus ille potens*, što je Ovidije frazirao

¹⁶⁰ Janus Pannonius, 19. *Prudentissimo iuris consulto Bartholomaeo Cevolae Veronensi*, 19–22.

¹⁶¹ Bartolomeo Cipolla (oko 1420–1475.) bio je talijanski pravnik i diplomat. Kratko je vrijeme predavao u Ferari, a kasnije i u Veroni. Osim toga, svojim se djelovanjem istaknuo i u Padovi i Veneciji.

¹⁶² ALLEN 1963, 222.

¹⁶³ Hor. *Carm.* IV.8, 31, (preuzeto s: *The Latin Library*).

¹⁶⁴ Ov. *Fast.* V, 700, (preuzeto s: *The Latin Library*).

kao *ille pugil*. Ovaj stih nam je posebno važan kao primjer mitološke reference. Panonije ne spominje Tindarejeve sinove samo kao sjajne zvijezde na nebu, nego ih opisuje kvalitetama koje su nam poznate iz mitova o poznatim blizancima. Kako bismo bolje razumjeli korištene izraze za opisivanje blizanaca moramo se zapitati: koji je od blizanaca bio vrstan jahač, a koji boksač? Odgovor nalazimo u trećoj knjizi Homerove „Ilijade“:

*Κάστορά θ' ἰππόδαμον καὶ πῦζ ἀγαθὸν Πολυδεύκεα*¹⁶⁵

Homer uz Kastora veže pridjev *ἰππόδαμος*, krotitelj konja, a za Polideuka kaže da je *πῦζ ἀγαθός*, dobar sa šakama, odnosno, dobar boksač. Možemo, dakle, zaključiti kako se *Hic agilis frenis* i *hic eques* odnose na Kastora koji je slovio za vrhunskog jahača, a *cestibus ille potens* i *ille pugil* na Polideuka kao istaknutog šakača. No, čime su ova braća zaslužila mjesto na nebeskom nebu? Još za života, istaknuli su se kao članovi Jazonovih Argonauta.¹⁶⁶ Među brojnim argonautskim avanturama valja istaknuti onu u kojoj se Polideuk sukobljava s bitinijskim kraljem Amikom. Kralj Amik bio je na lošem glasu zbog toga što putnicima ne bi dozvoljavao slobodan prolaz dok ne bi s njime odmjerili snage u borbi šakama. Budući da je Polideuk bio poznat po svom borilačkom umijeću, prihvatio je kraljev izazov. Nakon iscrpljujuće borbe, prevagnula je Polideukova vještina i borba je završila smrću kralja Amika.¹⁶⁷ Priča o katasterizmu Kastora i Polideuka događa se mnogo godina nakon njihovih avantura kao članova Argonauta, a glasi ovako: ono što je trebalo biti samo pohod na krađu stoke, završilo se kao otmica Leukipovih kćeri. Nakon što su braća dviju otetih djevojaka saznali za otmicu, krenuli su u potragu za svojim sestrama. Kada su naposljetku sustigli otmičare Kastora i Polideuka, došlo je do obračuna u kojemu je Kastor poginuo. Shrvan zbog bratove pogibije, Polideuk je zavapio svome ocu Zeusu tražeći smrt i za sebe. Taknut Polideukovom ljubavi prema bratu, Zeus mu je dozvolio da s Kastorom podijeli svoju besmrtnost¹⁶⁸ pod uvjetom da dio godine provedu pod zemljom, a drugi dio na nebu. Tako ih je Zeus digao na nebo kao dvije najsjajnije zvijezde u zviježđu Blizanaca.¹⁶⁹ U dijelu panegirika upućenom Jacopu Antoniju Marcellu u kojemu se Jacopu u snu ukazuje njegov otac Francesco, spominje pjesnik Kastorovu zvijezdu:

Gradivo toties; pro quo mihi saepe dedisset

¹⁶⁵ Hom. *Il.* III, 236, (preuzeto s: *Perseus Digital Library*).

¹⁶⁶ Argonauti su bili mitološki mornari koji su s junakom Jazonom, svojim vođom, brodom Argo iz Jolka pošli u Kolhidu da donesu zlatno runo.

¹⁶⁷ FALKNER 2011, 59–60.

¹⁶⁸ Polideuk je bio Jupiterov sin, prema tome besmrtnan, dok je Kastor bio sin smrtnika Tindareja.

¹⁶⁹ FALKNER 2011, 196.

*Castor in aetheriis signatum Cyllaron astris.*¹⁷⁰

U mitološkom kontekstu spominje tu zvijezdu i Marcijal u svome epigramu astrološke tematike:

*Ledaeo poteras abducere Cyllaron astro:
Ipse suo cedet nunc tibi Castor equo*¹⁷¹

Kao što vidimo i kod Panonija, tako i Marcijal spominje da se od Kastorove zvijezde uzme njegov konj Kilar (*Cyllarus*). Kastorova zvijezda bila bi, uz Polideukovu zvijezdu, glavna zvijezda u zviježđu Blizanaca. Prema nekim izvorima Kilar je bio Kastorov konj, a prema drugim Polideukov, Marsov pa čak i Ahilejev.¹⁷² Zbog specifičnosti ove ideje, gotovo je sigurno da ju je Panonije preuzeo od Marcijala.

Idući primjer pronalazimo u tužaljci povodom smrti majke Barbare. Nakon iznošenja mnoštva primjera o odnosu punom poštovanja djece prema roditeljima, Panonije isto tako spominje da su u starini istu čast uživale dadilje, a nama su, u kontekstu nebeskih pojava, posebno zanimljiva dva primjera - onaj vezan za kozu Amalteju i drugi koji se tiče nimfi Hijada:

*Iuppiter altrici donavit sidera caprae.
Splendet adhuc liquido nobilis illa polo.
Nec minus hac Hyades gratum testantur Īacchum.
Quas vernus nitido Taurus in ore gerit.*¹⁷³

Prema predaji Amalteja je bila koza kojoj su kćeri kretskog kralja na dojenje povjerile Zeusa, budući da ga one same nisu mogle hraniti. Za Amalteju se govorilo kako je uvijek rađala po dvoje kozlića, a jedan takav porod se dogodio netom prije što su joj doveli Zeusa. Za nagradu zbog svega što je Amalteja za njega učinila, Zeus ju je skupa s dva kozlića postavio na nebo kao zvijezde.¹⁷⁴ *Sidera caprae* koja je Zeus poklonio Amalteji odnosi se na *Capellu*, najsjajnijiu zvijezdu zviježđa Kočijaša (*Auriga*). Pod istim imenom spominje tu zvijezdu i Horacije u trećoj knjizi *Oda*:

*... Ille Notis actus ad Oricum
Post insana Caprae sidera frigidus*

¹⁷⁰ Janus Pannonius, 2. *Panegyricus, ad Iacobum Antonium Marcellum Venetum*, 611–2, (PANNONIUS 1784, 94).

¹⁷¹ Mart. VIII, 21, 5–6, (preuzeto s: *The Latin Library*).

¹⁷² PAPAIOANNOU 2010, 175.

¹⁷³ Janus Pannonius, 25. *Threnos, de morte Barbarae matris*, 75–8.

¹⁷⁴ ERATOSTHENES i HYGINUS. 2015, 44.

*Noctes non sine multis
Insomnis lacrimis agit.*¹⁷⁵

Kao što je Zeus svoju dojlju pretvorio u zvijezdu, tako je i Bakho počastio nimfe Hijade postavivši ih u "glavu" Bika koji sja u proljeće. Bik (*Taurus*), najbolje vidljiv tijekom proljetnih mjeseci, zvijezde je u kojem nalazimo zvjezdani skup Hijada. Kako to inače biva kada su u pitanju mitološke priče, tako i priča o mitološkoj pozadini zvijezda Bika ima više inačica. Jedna verzija mita glasi ovako: Zeusu je za oko zapela lijepa Herina svećenica Ija. Nakon što je za to saznala Hera, Ija je pretvorena u kravu. Kako bi joj se odužio za tu pretvorbu, Zeus ju je postavio među zvijezde kao zvijezde Bika, na taj način da je glava bikovog tijela najbolje vidljiva. Razlog zbog kojega je tomu tako su zvijezde koje ocrtavaju glavu bika, Hijade. Hijade su prema mitu bile Atlantove kćeri i Bakhove dojlje koje je on iz zahvalnosti postavio među zvijezde.¹⁷⁶ Više o Hijadama nalazimo u Ovidijevim *Fastima*, a osim što ih spominje kao Bakhove dojlje, vidimo kako koristi iste izraze smještajući, kao i Panonije, Hijade u glavu Bika:

*At simul inducent obscura crepuscula noctem,
Pars hyadum toto de grege nulla latet.
Ora micant tauri septem radiantia flammis,
Navita quas hyadas graius ab imbre vocat;
Pars bacchum nutrisse putat, pars credidit esse
Tethyos has neptes oceanique senis.*¹⁷⁷

Ovidije navodi kako se skup Hijada sastoji od sedam zvijezda, koje su, kako smo već spomenuli, smještene u glavi Bika, kao najsjajniji dio tog zvijezda. Navodi i kako su ime dobile od grčkih mornara, koji su ih nazvali po grčkoj riječi za kišu, a kasnije i po nesretno stradalom bratu Hijadu.

Prilikom posjete vojnom taboru 1464. godine, Panonije se razbolijeva i piše jednu od svojih najljepših elegija *De se aegrotante in castris*.¹⁷⁸ Cijela je elegija prožeta mitološkim elementima, a u jednoj takvoj mitološkoj epizodi o Prometeju koristi se Panonije nebeskom pojavom:

Tu postquam aetheria nitidi de lampade solis,

¹⁷⁵ Hor. *Carm.* III.7, 5–8, (preuzeto s: *The Latin Library*).

¹⁷⁶ ERATOSTHENES i HYGINUS. 2015, 88–89.

¹⁷⁷ Ov. *Fast.* V, 163–168, (preuzeto s: *The Latin Library*).

¹⁷⁸ HUSZTI 1931, 176.

*Subduxti astuto, lumina adempta, dolo,
Mox letum et leti causas diffudit in orbem,
Vindex decepti scilicet ira Iovis.*¹⁷⁹

Panonije opisuje kako je Prometej od sjajnog Sunca lukavom prevarom ukrao nebesko svjetlo, a Jupiter je zbog toga na zemlju poslao smrt i uzroke smrti. Prometej je, prema mitu, bio sin titana Japeta i morske nimfe Klimene. Izazvao je Zeusov (ili Jupiterov) gnjev zbog stalnog pomaganja čovječanstvu. Prema nekim verzijama mita, Prometej je taj koji je stvorio čovječanstvo oblikujući prve ljude od gline. Posebno je Prometej naljutio bogove kada je, nakon što su oni odbili pomoći mu, ukrao vatru od Hefesta i poklonio ju ljudima. Nakon što su bogovi za to saznali, htjeli su se osvetiti Prometeju pa su njegovom bratu Epimeteju poslali Pandoru za ženu. Pandoru je po Zeusovoj zapovijedi napravio Hefest, svi su joj bogovi podarili vrline, a od Zeusa je dobila tajanstvenu kutiju. Pandora nakon silaska na svijet nije mogla, a da ne otvori kutiju i sazna što se u njoj nalazi. Nakon što je Pandora otvorila kutiju, iz nje su izišla sva zla i raširila se po svijetu.¹⁸⁰ U pjesmi koja slijedi, a koja se bavi istom tematikom, Panonije se ponovno koristi nebeskom pojavom s mitološkom referencom. Pri opisivanju bolesti koja ga je snašla u vojnom kampu 1466. godine, Panonije govori kako mu ni sama ambrozija, nektar bogova, ne bi mogla vratiti zdravlje:

*Ipsa ministraret nobis licet Herculis uxor,
Pennatove Iovi raptus in astra puer.*¹⁸¹

Iz mitologije su nam kao olimpski peharnici poznati Heba¹⁸² i Ganimed. Kako bismo bolje razumjeli Panonijeve stihove, valjalo bi se podsjetiti mita o potonjem. Ganimed je bio smrtnik iz Troje, sin dardanskoga kralja Trosa i Kaliroje. Prema Ovidiju, Zeus je bio toliko očaran dječakovom ljepotom da ga je poželio odnijeti na Olimp. Kako bi to izveo, preobrazio se u orla te u tom obliku oteo dječaka i podignuo ga na Olimp gdje je Ganimed ostao služiti kao peharnik bogova.¹⁸³ Koristeći se nebeskom pojavom, zvijezdama, Panonije aludira na mit o otmici Ganimedea, koji je u navedenim stihovima dječak kojega je krilati Zeus odnio u zvijezde.

U elegiji *Ad Somnum*, koja je upućena bogu sna, Panonije mitološki opisuje zvjezdano nebo:

¹⁷⁹ Janus Pannonius, 28. *De se aegrotante in castris*, 26–28.

¹⁸⁰ ROMAN i ROMAN 2010, 420–421.

¹⁸¹ Janus Pannonius, 29. *Conquestio de aegrotationibus suis, in mense martio anno 1466.*, 39–40.

¹⁸² Heba je božica mladosti, Zeusova i Herina kćerka, a naposljetku i Heraklova žena nakon junakove apoteoze.

¹⁸³ ROMAN i ROMAN 2010, 175–176.

*Te Lethaea, parens ad flumina, progenuit Nox,
Cyaneos multo sidere picta sinus.*¹⁸⁴

San¹⁸⁵ je kraj rijeke Lete¹⁸⁶ rodila Noć,¹⁸⁷ koja u svom modrom krilu nosi mnoge zvijezde. Mitološkim prikazom noćnog neba sjedinjuje Panonije nebesku pojavu zvijezda s mitološkim likom božice *Nox*, personifikacijom noći i majkom boga Sna. Božicu Noć i boga Sna zajedno s rijekom Letom spominje i Ovidije u *Metamorfozama*:

*Muta quies habitat; saxo tamen exit ab imo
Rivus aquae Lethes, per quem cum murmure labens
Invitat somnos crepitantibus unda lapillis.
Ante fores antri fecunda papavera florent
Innumeraeque herbae, quarum de lacte soporem
Nox legit et spargit per opacas umida terras.*¹⁸⁸

Junona šalje Iridu u *domus Somni*, dom Sna. Ondje vlada nesmetana tišina, a jedini žamor dolazi od rijeke Lete. Tu rastu i biljke s kojih Noć skuplja rosu sna i raspršuje ju po zemlji. Moguće je da se kao inspiracijom za svoje stihove Jan poslužio baš ovim dijelom *Metamorfoza*.

U idućem primjeru Panonije inspiriran titanomahijom¹⁸⁹ piše etiologijsku pjesmu pod naslovom *Cur stellatum sit coelum?* koja glasi ovako:

*Ante fuit simplex coeli color; ast ubi furto
Titanum, paene est regia capta Iovis,
Arcis Olymplacae tum demum in turribus altis,
Astrorum excubias disposuere Dei.*¹⁹⁰

Nekad je boja neba bila jednolična, sve dok Jupiter (odnosno Zeus) zajedno sa svojim sestrama i braćom bogovima nije odlučio smijeniti svoga oca Krona (odnosno Saturna) i ostale Titane. Nakon desetogodišnje borbe Kron i Titani su svrgnuti,¹⁹¹ a Zeus je zajedno s ostalim olimpskim

¹⁸⁴ Janus Pannonius, 30. *Ad Somnum*, 47–8.

¹⁸⁵ Hipno, bog sna, lat. *Somnus*.

¹⁸⁶ Leta je rijeka zaborava u podzemlju.

¹⁸⁷ Božica Noć, lat. *Nox*, majka boga Sna.

¹⁸⁸ *Ov. Met. XI*, 602–607, (preuzeto s: *The Latin Library*).

¹⁸⁹ Desetogodišnja borba titana protiv Zeusa i ostalih olimpskih bogova.

¹⁹⁰ Janus Pannonius, 341. *Cur stellatum sit coelum?*

¹⁹¹ HARD 2004, 68.

bogovima zauzeo nebeske kule i zvjezdane stražarnice - zato je nebo zvjezdano. U pjesničkoj interpretaciji mita Panonije mitološkim elementima slika prikaz noćnog neba.

U epitafu kralju Alfonsu V.¹⁹² koristi se Panonije kretskim mitom kako bi povukao paralelu između Zeusa i kralja kojemu je posvećen epitaf:

*Si Iovis ossa iacent Dictaeo condita busto,
Alfonsi hic regis condita membra iacent.
Iuppiter aethereas sin possidet integer arces,
Integer Alfonsus, sidera summa tenet.*¹⁹³

Ako Zeusove kosti (*ossa Iovis*)¹⁹⁴ leže skrivene diktijskom grobnicom, kaže pjesnik, onda i udovi kralja Alfonsa leže skriveni ovdje. Isto tako, ako Zeus kao neoštećen može posjedovati nebeske kule, tako i Alfons, cjelovit, može imati najviše zvijezde. Kako bismo bolje shvatili implicitno značenje ovih stihova, moramo se okrenuti kretskom mitu o Zeusovoj smrti i ponovnom rođenju. Pod utjecajem predhelenističkog, minojskog kulta umirućeg boga, razvili su Krećani svoju verziju mita o umirućem Zeusu.¹⁹⁵ Prema tom mitu, Zeus je bio princ kojemu je smrtnu ranu zadao divlji vepar. Zeus je sahranjen na kretskoj planini Dikti, ali to nije značilo da je mrtav. Naime, svake se godine bog ponovno rađao i umirao.¹⁹⁶ Zeusova smrt, dakle, nije bila krajem, a tako nije ni Alfonsova - on cjelovit nastavlja živjeti među zvijezdama.

¹⁹² Alfons V. Velikodušni (1396–1458.), poznat i kao Alfons V. Aragonski, bio je kralj Kraljevine Aragonije i Kraljevine Navare, Napuljskog Kraljevstva i Kraljevine Sicilije, Valencije, Korzike, Mallorce i Sardinije te grof od Barcelone. Jedna je od najistaknutijih osoba rane renesanse.

¹⁹³ Janus Pannonius, 350. *Epitaphium Alfonsi, regis Neapolitani*.

¹⁹⁴ Doslovni prijevod bio bi *Jupiterove kosti*, ali zbog boljeg razumijevanja mita, koji se izvorno odnosi na grčkog Zeusa, koristit ćemo se tim imenom.

¹⁹⁵ POSTLETHWAITE 1999, 88.

¹⁹⁶ POSTLETHWAITE 1999, 91.

5.4. Nebeske pojave upotrijebljene u svrhu određivanja vremena

U ljeto 1458., pri povratku iz Rima (*ex urbe*) svratio je Panonije u talijanski gradić Narni. Tamo se nalazio ljekoviti izvor nazvan po staroitalskoj božici Feroniji. Potaknut olakšanjem nakon ugašene žeđi na spomenutom izvoru, Jan mu posvećuje elegiju *Naiadum Italicarum principi Divae Feroniae Janus Pannonius cecinit in reditu ex urbe Nonis Junii A. 1458.* Jan se u ovoj elegiji koristi nebeskim pojavama kako bi čitatelju dao do znanja da se radnja odvija jednog ljetnog dana:

*Iam prope litorei tetigit sol brachia cancri,
Sentit et Icarium, fervida terra, canem.*¹⁹⁷

Osim što upotrebljava nebeske pojave kako bi vremenski odredio radnju elegije, Panonije koristi priliku kako bi probranim izrazima dočarao i nenasnu vrućinu koju je u tom trenutku osjećao. Sa sigurnošću možemo reći kako inspiraciju za ove stihove gotovo u potpunosti crpi od prije spomenutih Ovidijevih stihova,¹⁹⁸ i to u punoj većoj mjeri nego je to činio u epitalamiju povodom vjenčanja Guarinove kćeri. Za zvijezde Raka koristi isti izraz kao i Ovidije: *litorei brachia Cancrī*, kako bi označio period najvećih vrućina, kada se Sunce gotovo dotiče rakovih kliješta, odnosno kada ono prolazi kroz zvijezde Raka.¹⁹⁹ Kao da zvijezde Raka nije dovoljno za prikaz vrućine koju je tog dana osjetio, Panonije se, za razliku od Ovidija, koristi još jednom nebeskom pojavom – Ikarijevim psom. Ikarije je bio atenski kralj. Nakon što mu je bog Dioniz poklonio dar vinove loze, Ikarije ga je odlučio podijeliti sa svojim prijateljima. Prijatelji, opijeni vinom, ne poznajući taj osjećaj, okomili su se na Ikarija misleći da ih je ovaj otrovao i naposljetku ga ubili. Zabrinuta zbog odsustva oca, Erigona ga je zajedno s njegovim psom odlučila potražiti. Pas je nanjušio Ikarijev grob, a Erigona se, shrvana bolom, ubila. Priča kaže kako se i sâm pas bacio s litice zbog tuge za gospodarom. Dirnut njihovim postupcima, Dioniz (a po nekim pričama i Jupiter) ih je uzdigao na nebo. Ikarije je postao zvijezde Volara sa sjajnom zvijezdom Arkturom, Erigona zvijezde Djevice sa zvijezdom Spikom, a vjerni Ikarijev pas postao je zvijezda Prokion sa zvijezdem Malog psa.²⁰⁰ Iako bi, gledajući iz mitološke perspektive, termin *Icarium canem* odgovarao zvijezdu Malog psa, nalazimo kako se isti termin koristi i za označavanje zvijezda Velikog psa, odnosno njegove najsajnije zvijezde, ujedno i

¹⁹⁷ Janus Pannonius, 20. *Naiadum Italicarum principi Divae Feroniae Janus Pannonius cecinit in reditu ex urbe Nonis Junii A. 1458.*, 3–4.

¹⁹⁸ *Ov. Met.* X, 126–7, (preuzeto s: *The Latin Library*.)

¹⁹⁹ Ljetni period od kraja lipnja do kraja srpnja.

²⁰⁰ FALKNER 2011, 77.

najsajnije zvijezde na cijelom noćnom nebu, Siriusa.²⁰¹ Grčkim imenom Ikarijevog psa Μαῖρα, ona koja sja, označava se i period u godini od helijakalnog izlaska²⁰² Siriusa do 22. kolovoza. Ime Μαῖρα tako je postalo ime božice vezane za "pseću zvijezdu" Sirius, čija konjunkcija sa Suncem donosi period pasjih vrućina.²⁰³ Budući da se oba psa nalaze na nebu u isto vrijeme, u neposrednoj blizini zvijezda Raka i označavaju vrijeme velikih vrućina, može se uvažiti bilo koja od dviju interpretacija. Ipak, vjerojatnije je da je točna interpretacija da je Panonije koristeći termin *Icarium canem* mislio na zvijezde Velikog psa po uzoru na Ovidija:

*Sol licet admoto tellurem sidere findat,
Et micet Icarii stella proterva canis*²⁰⁴

Kao i Panonije, i Ovidije koristi pridjev *Icarius* za označavanje zvijezde koja svojom pojavom na dnevnom nebu označava period suša i nesnošljivih temperatura. Ponovno se Panonije, i to više puta, koristi zvijezdima kako bi označio vremenski period u pjesmi *De inundatione*:

*Iam tepidum extremi cum solvunt aëra pisces,
Cum zephyro afflatae, dimaduere nives.*²⁰⁵

Zrak se zagrijava i zapadni povjetarac topi snijeg, a sve zbog pojave Riba na nebu. Zvijezde Riba, kroz čiji znak Sunce prolazi tijekom proljeća, vezano je uz dolazak toplijeg vremena. Kako bismo bolje razumjeli karakteristike ovog zvijezda, pogledajmo što o njemu kaže Manilije:

*Quosque Aries prae se mittit, duo tempora Pisces
Bina dicant : hiemem hic claudit, ver incohat alter.
Cum sol aequoreis revolans decurrit in astris,
Hiberni coeunt cum vernis roribus imbres.
Utraque sors umoris habet fluitantia signa.*²⁰⁶

Manilije kaže kako se zvijezde Riba sastoji od dvije ribe od kojih jedna privodi kraju zimu, a druga započinje proljeće. Kada Sunce prolazi kroz te vodene zvijezde, zimske se kiše miješaju s proljetnim pljuskovima. Obje te padaline pripadaju plivajućem znaku Riba. Vidimo, dakle, da

²⁰¹ ALLEN 1963, 118.

²⁰² Helijakalni je izlazak fenomen koji označava trenutak kada zvijezda prvi put postane vidljiva iznad istočnog horizonta, neposredno prije izlaska Sunca, nakon što je provela sezonu iza Sunca.

²⁰³ THEODOSSIOU i dr. 2011, 184.

²⁰⁴ Ov. *Am.* II.16, 3–4, (preuzeto s: *The Latin Library*).

²⁰⁵ Janus Pannonius, 32. *De inundatione*, 71–2.

²⁰⁶ Manil. II, 192–6, (preuzeto s: *The Latin Library*).

Panonije promišljeno spominje zvijezde Riba u elegiji o poplavi, budući da je baš ono povezano s vremenom obilnih kiša i topljenja snijega. Osim zvijezda Riba, Panonije u istoj elegiji spominje i zvijezde Škorpiona:

*Pannoniae in fluvios pluvialia toxica misit
Iam refugis Phoebi Scorpius ustus equis.*²⁰⁷

Škorpion je jesenski znak, što znači da dok kroz proljetna zvijezda (kao što je npr. gore spomenuto zvijezde Riba) prolazi Sunce, on od njega bježi. Prema Maniliju, proljetnim znakovima suprotni su jesenski:

*Quattuor in partes scribuntur sidera terna;
Hiberna aestivis, autumnus verna repugnant.*²⁰⁸

Zvijezde Riba dominira danjim nebom, dok se jesensko zvijezde Škorpiona može vidjeti na horizontu u kasnim noćnim satima. Suprotnost je očita – dok danju kišu donose Ribe, noću to čini Škorpion. Prema drugoj knjizi Manilijeva epa *Astronomica*, zima pak počinje Strijelcem, a iza njega dolazi Jarac.²⁰⁹ Zvijezde Jarca je, dakle, zimsko zvijezde. U tom kontekstu upotrebljava ga i Panonije:

*Vel mediis brumae tenebris, Caprive diebus
Cum stertunt reliqui, cella tu clausus in alta*²¹⁰

Panonije, dakle, koristi zvijezde Jarca kako bi naglasio da se radi o zimskom periodu. *Bruma* je latinski naziv za zimski solsticij, a Sunce na taj dan ulazi u zvijezde Jarca. Kako bi nam pak dao do znanja da se radi ljetnom periodu u pjesmi o kometu koji se pojavio na dnevnom nebu jednog ljetnog dana, Panonije piše sljedeće:

*Quodnam hoc tam clara sidus sub luce refulget,
Nec timet in medio praenituisse die?
Fulva Cleonaei certe per terga Leonis,
Celsius aestivos, sol agit acer, equos.*²¹¹

²⁰⁷ Janus Pannonius, 32. *De inundatione*, 77–8.

²⁰⁸ Manil. II, 268–9, (preuzeto s: *The Latin Library*).

²⁰⁹ Manil. II, 265–7, (preuzeto s: *The Latin Library*).

²¹⁰ Janus Pannonius, 1. *Silva Panegyrica ad Guarinum Veronensem praeceptorem suum*, 690–1, (PANNONIUS 1784, 39).

²¹¹ Janus Pannonius, 23. *De stella aestivo meridie visa*, 1–4.

Pjesnik se pita kakva se to zvijezda pojavila na danjem nebu, a da se ne boji sjati usred dana. Kako bi bolje označio kada se navedena pojava dogodila, Panonije se koristi zvijezđem Lava kroz koje prolaze Sunčevi konji. Iz toga pjesnik nam jasno daje do znanja da se radi o ljetnom periodu, između kraja srpnja i kraja kolovoza, kada Sunce prolazi kroz zvijezđe Lava. Kako bi označio to zvijezđe, Panonije koristi izraz *Cleonaei Leonis*. Pridjev *Cleonaeus* dolazi od imena argolidskog grada Kleone, koji se nalazio blizu Nemejske šume u kojoj je Heraklo savladao nemejskog lava.²¹² Savladavanje nemejskog lava bilo je prvi od dvanaest Heraklovih zadataka. Prema mitu, Heraklo je golim rukama, bez pomoći oružja, udavio lava. Neki kažu kako je to učinio da bi mu se slava uvećala, a drugi kako je to morao napraviti jer se kožu lava nije moglo probiti nijednim oružjem. Lava je prema mitu na nebo postavila ili Hera, zbog svoje mržnje prema Heraklu i njemu u inat, ili Zeus kako bi komemorirao Heraklov napor i slavnu pobjedu.²¹³

Prvi od primjera u kojima se pjesnik bavi računanjem i protokom vremena, bez specificiranja godišnjeg doba (kao što je bio slučaj u prethodnim primjerima), nalazimo u epigramu *Conqueritur de mora regis Matthiae in Moldavia*, u kojemu se Jan žali na dugo izbivanje kralja Matije Korvina:

*Plena quater, totidem complet iam Cynthia menses*²¹⁴

Po izdvojenim stihovima vidimo kako Panonije vrijeme računa po punom Mjesecu, kojeg naziva *plena Cynthia*. Panonije prenosi kako je Mjesec već četiri puta bio pun, a isto je toliko i mjeseci prošlo otkako kralj Matija ratuje u Moldaviji. U idućem primjeru, pri opisivanju putovanja Jacopa Antonija Marcella, ponovno Panonije vrijeme iskazuje pomoću nebeskih pojava, ovaj puta Sunca:

Sol duodena citis percurrebat astra quadrigis.

*Non illi occiduos satis explorare recessus*²¹⁵

Kaže kako je brzo Sunce već protrčalo kroz dvanaest zvijezđa. Potrebna je godina dana da Sunce prođe kroz svih dvanaest zvijezđa, što znači da je Jacopo godinu dana na svojem pohodu. Računanje vremena pomoću Sunca nalazimo i u tužaljci povodom smrti majke Barbare:

²¹² ALLEN 1963, 252.

²¹³ ERATOSTHENES i HYGINUS. 2015, 71.

²¹⁴ Janus Pannonius, 375. *Conqueritur de mora regis Matthiae in Moldavia*, 7.

²¹⁵ Janus Pannonius, 2. *Panegyricus, ad Iacobum Antonium Marcellum Venetum*, 433–4, (PANNONIUS 1784, 85).

*Tu damno lucis nocturnas porrigis horas,
Ducis et exiguo tramite solis equos.*²¹⁶

Pjesnik ljutnju zbog smrti majke usmjerava prema mjesecu prosincu.²¹⁷ U prosincu dani su kratki, a noći duge, prosinac je taj koji vodi *Solis equos* (Sunčeve konje) kraćim putem preko neba. Korištenje izraza *Solis equos* za Sunce i s istom svrhom nalazimo i kod Tita Kalpurnija Sikula u prvoj njegovoj bukolic:

*Nondum Solis equos declinis mitigat aestas,
Quamuis et madidis incumbant prela racemis
Et spument rauco feruentia musta susurro.*²¹⁸

Kalpurnije Sikul kaže kako ljeto koje odmiče još nije primirilo Sunčeve konje, iako su već započeli s jesenskim običajima – prešanjem grožđa i pravljenjem vina. Uz pomoć nebeske pojave *Solis equos*, koja je kao i kod Panonija metafora za Sunce, Kalpurnije Sikul nam daje do znanja da se radnja odvija u kasno ljeto ili ranu jesen. Dalje u istoj tužaljci pjesnik kaže:

*Tu me conceptum genitali in sede tulisti,
Exigeret menses, dum vaga luna, decem.*²¹⁹

U gore izdvojenim stihovima nalazimo primjer nebeske pojave sa svrhom računanja vremena. Pri opisivanju boli koju mu je nanijela majčina smrt Panonije iznosi sve što je učinila za njega – počevši, naravno, od toga da ga je u svojoj utrobi nosila sve dok Mjesec nije obišao deset krugova. Panonije ovdje koristi Mjesečevo mjesečno kretanje kako bi izrekao duljinu majčine trudnoće. Osim u ovim stihovima, još dvaput se u istoj tužaljci Panonije koristi nebeskom pojavom za iskazivanje vremena. Drugi put u stihovima:

*Illius impensa Venetas celebravimus urbes,
Dum sol undecies per sua signa redit.*²²⁰

Ne samo da je Panonije neizmjereno volio majku, nego i ona njega, pa se u gore navedenim stihovima pita kako li je majka izdržala dok je u Veneciji boravio jedanaest godina. Kako bi izrekao da se radi o izbivanju od jedanaest godina, Panonije se koristi kretanjem Sunca i kaže „dok se Sunce jedanaest puta vratilo u svoj znak“. Sunce u svom znaku, zvijezdu Lava, boravi

²¹⁶ Janus Pannonius, 25. *Threnos, de morte Barbarae matris*, 29–30.

²¹⁷ Iz ostatka tužaljke saznajemo da je majka Barbara preminula 10. prosinca.

²¹⁸ Calp. Sic. I, 1–3, (preuzeto s: *The Latin Library*).

²¹⁹ Janus Pannonius, 25. *Threnos, de morte Barbarae matris*, 85–6.

²²⁰ Janus Pannonius, 25. *Threnos, de morte Barbarae matris*, 108–9.

jednom godišnje (kao i u svim ostalim znakovima zodijaka), stoga, moralo je proći jedanaest godina. Treći i posljednji put u ovoj tužaljci, vrijeme uz pomoć nebeske pojave izražava ovako:

*Mansisti caelebs dum vertens saecula Titan,
Iungeret autumnis, lustra quaterna, tribus.*²²¹

Kao i u prethodnom primjeru, u pitanju je Sunce kao nebeska pojava. Ovaj puta za Sunce ne kaže uobičajeno *Sol* nego *Titan*. U iznošenju majčinih vrlina navodi i to kako je sačuvala uspomenu na preminulog muža i ostala udovicom sve od njegove do svoje smrti. Taj period od ukupno dvadeset i tri godine Panonije iskazuje kretanjem Sunca govoreći da je ostala vjerna sve dok Sunce nije spojilo dvadeset godina s tri jeseni. Određivanje godina pomoću nebeske pojave Sunca nalazimo i u pjesmi *De sua aetate* koja se bavi pjesnikovom starošću:

*Sextus 55laru decimus vitae mihi ducitur annus,
Si verum nato rettulit ipsa parens.
Septimus incipiet, medio cum ardebit Olympo.
Mensis ab Augusti tertia fine dies.*²²²

Pjesnik se u odbrojavanju dana do svog rođendana koristi izrazom *medio cum ardebit Olympo*, kada sredina neba bude gorjela, kako bi označio trenutak u kojemu će navršiti sedamnaest godina. Kao i u kasnijem epigramu *De intempestive comedente*, i u ovome Jan za nebo koristi metonomiju *Olympus* pa čak i isti izraz: *medio Olympo*. Upravo taj izraz, *medio Olympo*, krije ključnu informaciju o Janovom poznavanju astronomije. Naime, poznato nam je kako se astronomski dan računa i traje od podneva do podneva,²²³ a po korištenom izrazu u svrhu računanja svoga sedamnaestoga rođendana, vidimo kako se i Panonije koristi istim, astronomskim, sistemom računanja vremena. Još jednom Panonije broji svoje godine pomoću nebeske pojave, ovaj puta Mjeseca, u elegiji u kojoj govori o svom zdravstvenom stanju i bolesti koja ga muči, pod nazivom *Conquestio de aegrotationibus suis, in mense Martio anno 1466.*:

*Tricenis geminos tunc annumerabimus annos,
Cum peraget senas, menstrua luna, vias.*²²⁴

²²¹ Janus Pannonius, 25. *Threnos, de morte Barbarae matris*, 159–60.

²²² Janus Pannonius, 302. *De sua aetate*, 1–4.

²²³ U astronomiji, dan je razdoblje između dvaju uzastopnih prolazaka nekoga nebeskog tijela kroz isti podnevnik nekog drugog tijela. Ako su ta dva tijela Sunce i Zemlja, govori se o sunčanom ili solarnom danu. Za astronomski dan uzima se srednji sunčani dan koji traje 24 sata.

²²⁴ Janus Pannonius, 29. *Conquestio de aegrotationibus suis, in mense martio anno 1466.*, 31–2.

U trenutku pisanja elegije, Jana Panonija od trideset i drugog rođendana dijeli šest mjeseci, a preostalo vrijeme odbrojava pomoću kretanja Mjeseca. Kaže kako će, kada Mjesec šest puta obiđe svoju mjesečnu putanju, on napuniti trideset i dvije godine.

Nakon primjera u kojima je pjesnik pomoću nebeskih pojava određivao godišnja doba te brojao mjeseci i godine, slijede nam oni u kojima određuje vrijeme u određenom danu. U prvom takvom primjeru, kako bi označio vrijeme kada na vlast stupa San, Jan se koristi Večernjom i Jutarnjom zvijezdom:

*Serus ab obscuris te suscitatur Hesperus antris,
56laru sin atra iterum Lucifer antra fugat.*²²⁵

Vrijeme je to kada Večernja zvijezda, *Hesperus*, diže San iz sjenovitih pećina, a sjajni *Lucifer*, Jutarnja zvijezda, ponovno bježi u tamnu pećinu. Radi se, naravno, o predvečerju, kada Sunce nestaje za horizonta, a na noćnom nebu se ponovno pojavljuje Venera, ovaj puta kao Večernja zvijezda. U djelu *De Natura Deorum* Ciceron o Večernjoj i Jutarnjoj zvijezdi kaže sljedeće:

*Stella Veneris, quae Φωσφόρος Graece, Latine dicitur Lucifer, cum antegreditur solem, cum subsequitur autem Έσπερος...*²²⁶

Venerina se zvijezda na grčkom naziva *Φωσφόρος*, latinizirano *Phosphorus*, a na latinskom *Lucifer*, kada se na nebu pojavljuje prije Sunca, odnosno ujutro. Kada se Venera pojavljuje poslije Sunca, odnosno navečer, naziva ju se *Έσπερος*, ili *Hesperos*, Večernjom zvijezdom. Venerin je sjaj, dakle, toliko izražen da je ona prva zvijezda koja se vidi na jutarnjem nebu prije izlaska Sunca i zadnja zvijezda na večernjem nebu, prije Sunčevog zalaska. I u idućem primjeru se Panonije koristi zvijezdama, ovaj puta općenito, kako bi označio prolazak vremena:

*Luditis in mediae securi sidera noctis,
Hostiles, vallo nil metuente, minas.
Fert clypeus talos, dat pocula cassis, et altum
Ebrius ante ignem carmina lixa canit.
Succedit ludo somnus, pallentibus astris,
Curantur rapto, corpora fessa, cibo.*²²⁷

²²⁵ Janus Pannonius, 30. *Ad Somnum*, 61–2.

²²⁶ Cic. *Nat. II.*, 53. , (preuzeto s: *The Latin Library*).

²²⁷ Janus Pannonius, 22. *Blasio militanti Ianus febricitans*, 19–24.

U pjesmi upućenoj nepoznatom vojniku Blažu (Blasius) pod nazivom *Blasio militanti Ianus febricitans*, kaže Panonije da, dok se Blaž (Blasius) pod zvijezdama u sred noći igra sjekirom, ostali vojnici provode vrijeme u pjesmi, hrani i piću, sve dok zvijezde ne krenu bljediti. Protok vremena izražava Panonije i u panegiriku svome učitelju Guarinu:

*Donec in occiduum declinet Cynthus axem.
Haec inter cuncis late tua ianua tota
Luce patet, notae deservit vespera turbae,
Quam tecum domus una tenet. Non temporis illic
Incassum momenta volant: saepe exule somno
Ad pingues longa vigilamus nocte lucernas
Aethereis nostros astris mirantibus ignes.*²²⁸

Pri opisivanju sati provedenih uz učitelja, kada je skupa s ostalim učenicima raspravljao pod Guarinovim nadzorom, Panonije kaže kako bi se rasprava vodila sve dok Sunce ne bi zašlo na zapadu. Nakon zalaska Sunca, druženje bi se nastavilo, a često bi se noću divili zvijezdama i njihovom plamenu. Panonije sliku vremena crta nebeskim pojavama, kraj dana označava zalaskom Sunca, a duboku noć plamenom zvijezda na nebu. Zanimljivo je da ovdje za Sunce koristi pridjev *Cynthus*. Poznato nam je da za Mjesec koristi termin *Cynthia* koji se povezuje s božicom Mjeseca, Artemidom ili Dijanom. Artemidin brat bog je Sunca, Apolon, pa upravo zato Panonije termin *Cynthus*, koji je izveden iz muške verzije imena *Cynthia*, koristi kako bi označio Sunce. U panegiriku upućenom Jacopu Antoniju Marcellu, opet se koristi Suncem, ali ga naziva riječju *Titan*, a ne *Cynthus*:

*Asspectare juvat, quo mersus gurgite Titan
Stridat; et Icarios propius numerare Triones.*²²⁹

Jacopu se u snu prikazuje njegov otac Francesco di Pietro i obraća mu se govoreći kako je ponosan na svu svoju djecu, ali posebno na njega. Kako bi naglasio da se radi o večeri, Francesco kaže kako Sunce, *Titan*, tone u vir, a uskoro će Jacopo moći brojati *Triones* koje su blizu Ikarija. Kao što smo već i spomenuli, vjeruje se da je Ikarije dignut u zvijezde Volara, a *Triones* su zvijezde iz zvijezda Velikog medvjeda. U kratkom epigramu posvećenom izvjesnom Ludoviku koji ne mari za red, koristi Panonije isti izraz, *Titan*, a i s istom svrhom:

²²⁸ Janus Pannonius, 1. *Silva Panegyrica ad Guarinum Veronensem praeceptorem suum*, 604–9, (PANNONIUS 1784, 34–35).

²²⁹ Janus Pannonius, 2. *Panegyricus, ad Iacobum Antonium Marcellum Venetum*, 439–42.

*Ante diem prandes, medio vix pronus Olympo,
Deflexit Titan; coena parata tibi est.*²³⁰

Ludovik, dakle, noću doručkuje, a u ubrzo iza podneva večera. U ovom epigramu Jan za nebo ponovno koristi metonimiju *Olympus*, a Sunce naziva Titanom. Upravo pomoću Sunca izriče Panonije vrijeme o kojemu se radi – kada se zalazeći Titan jedva odmaknuo od sredine neba. Izraz *pronus Titan* nalazimo i kod Ovidija:

*Pronus erat Titan inclinatioque tenebat
Hesperium temone fretum, cum pulchra relicto*²³¹

Ovidije se, kao i Panonije, koristi tim terminom kako bi odredio vrijeme u kojemu se događa radnja koju u stihovima opisuje.

²³⁰ Janus Pannonius, 396. *De intempestive comedente*, 1–2.

²³¹ Ov. *Met.* XI, 257–8, (preuzeto s: *The Latin Library*).

5.5. Nebeske pojave upotrijebljene u svrhu određivanja geografskog položaja

Od značajnijih primjera u kojima se Panonije služi nebeskom pojavom kako bi čitatelju pružio informaciju o određenom geografskom položaju, izdvajamo tri koja se tiču određivanja položaja prema zvijezdu Velikog medvjeda (*Ursa Maior*).

Prvi primjer nalazimo u stihovima tužaljke o smrti majke:

Quid querar? unde novo quaeram fomenta dolori?

Ecce iacet lacrymis, mater humanda, meis.

Ergo erit ista dies nobis dum vita manebit,

Semper acerba licet, rite colenda tamen.

Sive illam Libyco longe deprensus in aestu,

*Sive Lycaonio sidere pressus agam.*²³²

Nakon majčine smrti, pjesnik govori da gdje god bio, bilo to u vrelom libijskom kraju, bilo pod Likaonskom zvijezdom, uvijek i svugdje će dan majčine smrti biti gorak. U ovom slučaju pjesnik se koristi nebeskom pojavom, koju naziva Likaonskom zvijezdom (*Lycaonio sidere*), kako bi označio svoj geografski položaj. Izraz *Lycaonio sidere* odnosi se na Kalistu, koju poistovjećujemo sa zvijezdom Velikog medvjeda (*Ursa Maior*) koje je sa sjeverne polutke vidljivo tijekom cijele godine, ali posebno dominira noćnim nebom u ljetnim mjesecima. Uz pridjev *Lycaonia*, za opisivanje iste nebeske pojave koriste se još i *Lycaonia Puella* ili *Lycaonia Arctos*.²³³ Kalista je epitet *Lycaonia* dobila po svome ocu Likaonu. Postoji mnogo varijacija mita o Kalisti, a mi ćemo se u ovom radu osloniti na Hesiodovu verziju priče. Prema Hesiodu, Kalista je bila kći arkadijskog kralja Likaona, koja je svoje vrijeme voljela provoditi u planinama, zajedno s divljim zvijerima i božicom lova Artemidom. Nakon što ju je Zeus silovao, Kalista je ostala trudna. Svoju trudnoću je uspjela držati tajnom, sve dok ju Artemida jednom prilikom nije vidjela kako se kupa. Bijesna, Artemida ju je pretvorila u medvjedicu. U tom stanju Kalista je rodila sina Arkada. Skupa s njim živjela je u planinama, sve dok jednog dana nisu bili uhvaćeni i predani njenom ocu Likaonu. Nakon nekog vremena Kalista se odlučila zaputiti prema Zeusovom zabranjenom svetištu na Likaonskoj planini. U njezinom pohodu progonili su je njen sin Arkad, koji ju nije prepoznao, i grupa Arkadana. Kad je Zeus

²³² Janus Pannonius, 25. *Threnos, demorte Barbarae matris*, 1–6.

²³³ ALLEN 1963, 421.

to ugledao, kako bi ju spasio od nevolje, smjestio ju je skupa sa sinom među zvijezde i nazvao ἄρκτος, medvjedicom.²³⁴

Pridjev *Lycaonia* za opisivanje nebeske pojave zvijezda Velikog medvjeda koristi i Ovidije u djelu *Tristia*:

*Ergo erat in fatis Scythiam quoque uisere nostris,
Quaeque Lycaonio terra sub axe iacet.*²³⁵

Iako nešto drugačiji u izražaju od Panonija, Ovidije dijeli njegovo značenje: koristi zvijezde Velikog medvjeda kako bi odredio svoj geografski položaj. U drugom primjeru, kako bi označio isto zvijezde, ne koristi se više pridjevom *Lycaonius*, nego *Stymphalis*:

*Et gens, quam calido torret plaga subdita Cancro,
Quam glaciale premit sidus Stymphalidos Ursae.*²³⁶

Kada se u pjesmi caru Fridriku III. za mir u Italiji Panonije prisjeća veličine Rimskog Carstva, kaže kako se ono protezalo od naroda koje je mučio vrela Raka, do krajeva gdje pritišće ledena zvijezda arkadijskog medvjeda. Zvijezde Raka povezujemo, dakle, s vrućim južnim predjelima. Prema Ptolemeju zvijezde Raka (uz zvijezde Škorpiona i Riba) označavaju takva područja, kojima pak vladaju Mars i Venera. Njima, između ostalih, pripadaju Libija, Sirija, Numidija, Kartaga i Afrika, a ljudi koji nastanjuju ta mjesta su, prema Ptolemeju, izrazito vatreni, hrabri, neustrašivi i požudni prema ženama.²³⁷

Još jedan primjer gdje se pjesnik koristi nebeskom pojavom zvijezda Velikog medvjeda, a pritom uz njega primjenjuje i Ptolemejev nauk, nalazimo u sljedećim stihovima:

*Mordes, et patria pastum me dicis ab ursae,
Tam durus videor, tam tibi, Grylle, ferox.*²³⁸

U svadljivoj prepisci s izvjesnim Grilom, koji ga je uvrijedio rekavši mu da je od medvjeda, shodno tome *durus* i *ferox*, surov i divlji, Jan odgovara kako ga je došla panonska medvjedica. Kad Gril kaže da je Jan od medvjedice, misli na područje koje se nalazi na sjeveru, ispod

²³⁴ SALE 1962, 124–5.

²³⁵ Ov. *Tr.* III, 2, 1–2, (preuzeto s: *The Latin Library*).

²³⁶ Janus Pannonius, *3. Carmen pro pacanda Italia, ad Imp. Caes. Fridericum III.*, 60–1, (PANNONIUS 1784, 214).

²³⁷ Ptol. *Tetr.* II, 3, (preuzeto s: *Perseus Digital Library*).

²³⁸ Janus Pannonius, 78. *Ad Gryllum*, 1–2.

zviježđa Velikog medvjeda (*Ursa Maior*). Prema Ptolemeju područja koja opisuje sličnim pridjevima, npr. ἄγριοι (lat. *ferox*), a u njih spadaju Britanija, Galacija, Germanija i Barsanija, spadaju pod vlast Marsa i zviježđa Ovna. Stanovnici tih područja su, dakle, surovi i divlji.²³⁹ Upravo je takav, ako se Grila pita, i naš pjesnik.

²³⁹ Ptol. *Tetr.* II, 2–3, (preuzeto s: *Perseus Digital Library*).

6. Zaključak

Korištenje nebeskih pojava u pjesničkim djelima nije bilo strano kako ni piscima antike, tako ni svim kasnijim piscima u stoljećima koja su slijedila pa sve do danas. Pjesnici koje smo naveli: Homer, Ovidije, Vergilije, Horacije, Marcijal, Dante, Petrarca i drugi, samo su kap u moru primjera u kojima se nebeske pojave u raznim svrhama pojavljuju u književnim djelima.

Cilj je ovoga rada bio izdvojiti takve pojave u pjesništvu Jana Panonija, vidjeti u kojim se ulogama i s kojim karakterom najčešće pojavljuju te koji su mogući uzori bili prisutni pri stvaranju pojedinih stihova u kojima se navedene nebeske pojave spominju. Najčešće se Panonije u svome pjesništvu koristi nebeskim pojavama u enkomijastičke svrhe, a u takvim primjerima, poglavito onima koji se tiču povratka duše u nebo, najočitiiji je utjecaj Makrobijevih komentara *Scipionovog sna* u kojima on pretežito slijedi pitagorejsko-platonističku tradiciju, kao i utjecaj sâmog šestog dijela Ciceronovog djela *De re publica*. Što se astronomskih i astroloških ideja tiče, vidimo kako se Panonije uglavnom držao Ptolemejevog nauka iznesenoga u njegovim djelima *Tetrabiblosu* i *Almagestu*, pogotovo dijelovima koji se tiču utjecaja nebeskih tijela, raspoređenih po pripadajućim nebeskim sferama, ali i drugim nebeskim pojavama kao što su kometi, na ljude i događaje na zemlji. Kada nebeske pojave koristi u svrhu određivanja vremena, uglavnom se služi Manilijevim djelom *Astronomica* kao astronomskom i astrološkom pozadinom za određivanje pojedinih godišnjih doba i pripadajućih nebeskih pojava. Protok vremena najčešće izriče kretanjem Sunca i Mjeseca. Pri geografskom pak određivanju položaja, gotovo je nemoguće pronaći primjer u kojemu se Panonije u nekom obliku nije koristio zvijezdom Velikog medvjeda, koje izražava raznim nazivima.

Od pjesničkih uzora, što se nebeskih pojava tiče, u navedenim primjerima najistaknutiji je utjecaj Ovidija u formiranju pojedinih ideja, stihova i izraza. Osim njega vidljivi su i utjecaji Vergilija, Marcijala, Horacija, Kalpurnija Sikula i ostalih antičkih pisaca.

7. Popis izvora i literature

Knjige i članci:

ALLEN, Richard H., *Star Names: Their Lore and Meaning*. Dover publications, New York, 1963.

BIRNBAUM, Marianna D., „Janus Pannonius, Bartolomeo Melzi, and the Sforzas“, *Renaissance Quarterly* 30 (1977), 1-7.

BIRNBAUM, Mariana D., *Janus Pannonius – poet and politician*, JAZU, Zagreb, 1981.

BOLL, Franz, Carl BEZOLD, *Stern Glaube und Sterndeutung: die Geschichte und das Wesen der Astrologie*. Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, Wiesbaden, 1926.

BOLLÓK, János, *Asztrális misztika és asztrológia Janus Pannonius költészetében*, Argumentum, Budapest, 2003.

BRENNAN, Chris, *Hellenistic Astrology: The Study of Fate and Fortune*, Amor Fati Publications, Denver, 2017.

COLONA, Paolo, „Riferimenti, simboli e numerologia astronomica nel Canzoniere di Petrarca“, *GERBERETVS* 5 (2014), 109-124.

CORNISH, Alison, *Reading Dante's Stars*, Yale University Press, New Haven and London, 2000.

DOROTEJ IZ SIDONA, *Carmen Astrologicum* (preveo i komentirao: Igor Ognjenović), Vlastita naklada, Zagreb, 2003.

ERATOSTHENES, HYGINUS, *Constellation Myths : with Aratus's 'Phaenomena'* (preveo i komentirao Robin Hard), Oxford University Press, Oxford; New York, 2015.

FALKNER, David E, *The Mythology of the Night Sky: An Amateur Astronomer's Guide to the Ancient Greek and Roman Legends*, Springer, New York, 2011.

GEE, Emma, *Aratus and the Astronomical Tradition*, Oxford University Press, New York, 2013.

HARD, Robin, *The Routledge Handbook Of Greek Mythology: Based on H. J. Rose's Handbook of Greek Mythology*, Routledge, London; New York, 2004.

HORVÁTH, János, „Janus Pannonius ismeretlen versei a Sevillai-kódexben“, *Irodalomtörténeti Közlemények* 78 (1974), 594-626.

HUSZTI, József, *Janus Pannonius*, Janus Pannonius-Társaság, Pécs, 1931. (Paginacija je navedena prema digitalizatu, dostupno na: <https://mek.oszk.hu/08000/08091/>, zadnji pristup 6. 8. 2022.).

KATONA, István, *Epitome chronologica rerum Hungaricarum, Transsilvanicarum, et Illyricarum, pars II.*, Typis Regiae universitatis, Buda, 1796.

KONTLER, László, *Povijest Mađarske: Tisuću godina u Srednjoj Europi* (prev. Draženka Kešić i Silvije Devald), Srednja Europa, Zagreb, 2007.

MACROBIUS, *Commentary on the Dream of Scipio*, (prev. William Harris Stahl), Columbia University Press, New York, 1990.

O'MALLEY, John W., *A History of the Popes : From Peter to the Present*, Sheed & Ward, Plymouth, 2010.

ORBÁN, Áron, „Astrology at the Court of Matthias Corvinus“, *TERMINUS* 17 (2015), 113-146.

ORBÁN, Áron, „Astrology in Janus Pannonius's Poems of Praise“, *Annual of Medieval Studies at CEU* 19 (2013), 112-128.

PANNEKOEK, Antonie, *A History of Astronomy*, Interscience Publishers, New York, 1961.

PANNONIUS, Ianus, *Poemata. Pars prima*, apud Barthol. Wild, Traiecti ad Rhenum, 1784.

PAPAIOANNOU, Sophia, „Searching for the Original Cyllarus“, *Athenaeum* 98 (2010), 173-179.

PAVLAC, Brian A. „Frederick III.“, *Key Figures in Medieval Europe: An Encyclopedia* (ur. Richard K. Emmerson), Routledge, New York, 2006, 234-235.

POSTLETHWAITE, Norman, „The Death of Zeus Kretagenes“, *Kernos* 12 (1999), 85-98.

PRYKE, Louise M. „The Bull of Heaven: Animality and Astronomy in Tablet VI of the Gilgamesh Epic“, *ARAM* 29 (2017), 161-168.

PTOLEMY, *Almagest* (preveo i komentirao G. J. Toomer), Gerald Duckworth & Co. Ltd., London, 1984.

RIDPATH, Ian i Wil TIRION, *Collins Stars and Planets Guide*, William Collins, London, 2017.

ROBINSON, Matthew, „Ovid, Fasti and the Stars“, *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 50 (2007), 129-159.

ROMAN, Luke, Monica ROMAN, *Encyclopedia of Greek and Roman Mythology*, Facts On File, New York, 2010.

SALE, William, „The story of Callisto in Hesiod“, *Rheinisches Museum für Philologie, Neue Folge* 105 (1962), 122-141.

SHAPLEY, Harlow, „Astronomy in Horace“, *Popular Astronomy* 17 (1909), 397-401.

SKUHALA KARASMAN, Ivana, „Uloga astrologije u Kolumbovu otkriću Novoga svijeta“, *Metodički ogledi : časopis za filozofiju odgoja* 17 (2010), 39-48.

SKUHALA KARASMAN, Ivana, „Enciklopedizam i predviđanje u epistemonu Pavla Skalića“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 38 (2012), 39-48.

STOYAN, Ronald, *Atlas of Great Comets*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015.

THEODOSIOU, Efstratios, Vassilios N. MANIMANIS, Peter Z. MANTARAKIS, Milan S. DIMITRIJEVIC, „Astronomy and Constellations in the Iliad and Odyssey“, *Journal of Astronomical History and Heritage* 14 (2011), 22-30.

THEODOSSIOU, Efstratios, Vassilios N. MANIMANIS, Milan S. DIMITRIJEVIC, Peter Z. MANTARAKIS, „Sirius in Ancient Greek and Roman Literature“, *Journal of Astronomical History and Heritage* 14 (2011), 180-189.

WOOD, Chauncey, *Chaucer and the Country of the Stars: Poetic Uses of Astrological Imagery*, Princeton University Press, New Jersey, 1970.

WOODWARD, Aylin, „Venus and Jupiter Planetary Conjunction: What It Is and How to See It.“, *The Wall Street Journal*, April 30, 2022., (<https://www.wsj.com/articles/venus-and-jupiter-planetary-conjunction-what-it-is-and-how-to-see-it-11651250039>, zadnji pristup 7.8.2022.).

Internetske stranice:

„Astraia“, *Theoi Project* (ur. Aaron J. Atsma), 2000–2017, (<https://www.theoi.com/Titan/Astraia.html>, zadnji pristup 05.7.2022.).

„Dorotheus of Sidon“, *The Hellenistic Astrology Website* (ur. Chris Brennan), 2014, (<https://www.hellenisticastrology.com/astrologers/dorotheus-of-sidon/>, zadnji pristup 20.7.2022.)

Encyclopedia Britannica (ur. Tracy Grant), 1994–, „Battista Guarino“, „Borso d'Este“, „Francesco Sforza“, „Galeazzo Maria Sforza“, „Leonello d'Este“, (<https://www.britannica.com>, zadnji pristup 6.8.2022.).

„Francesco Barbaro“, *Oxford Bibliographies* (ur. Seth Parry), 2019, (<https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780195399301/obo-9780195399301-0216.xml>, zadnji pristup 07.7.2022.)

„Galeotto Marzio“, *Arcanum*, 1997–, (<https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/g-85677/galeotto-marzio-8595E/>, zadnji pristup 18.6.2022.)

„Heliacal rising“, *The Worlds of David Darling* (ur. David Darling), 1999–, (https://www.daviddarling.info/encyclopedia/H/helical_rising.html, zadnji pristup 20.7.2022.)

Homer, *Illias*, *Perseus Digital Library* (ur. Gregory R. Crane), 1987–, (<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0133>, zadnji pristup 21.7.2022.)

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2013–, „Albert Veliki, sv.“, „Alfons V. Velikodušni“, „Argonauti“, „astrolab“, „Bonfini, Antonio“, „Bylica, Marcin“, „dan“, „Faetont“, „Fridrik III. (IV.)“, „Gazulli, Gjin“, „Guarino de' Guarini“, „Heba“, „Hipnos“, „Ibn Sina“, „Irida“, „Izidor Seviljski, sv.“, „Jazon“, „Junona“, „Kanop“, „konjunkcija“, „Ladislav V. Postum“, „Leta“, „Makrobije Teodozije, Ambrozije“, „Mantegna, Andrea“, „Pavao II.“, „Pio II.“, „Peuerbach, Georg von“, „Regiomontanus“, „Rigil Kentaur“, „Toma Akvinski, sv.“, „Vitez od Sredne, Ivan“, (<http://www.enciklopedija.hr>, zadnji pristup 6.8.2022.).

Macrobius, *In somnium Scipionis commentarii*, *Biblioteca digitale di testi latini tardoantichi* (ur. Raffaella Tabacco), 2014, (<https://digiliblt.uniupo.it/xtf/view?query=&brand=default;docId=dlt000338/dlt000338.xml>, zadnji pristup 27.8.2022.).

Panonije, Jan, „Epigrammata et elegiae, versio electronica“, *Croatiae auctores Latini* (ur. Neven Jovanović), 2014. (<http://solr.ffzg.hr/philo4/croala0/navigate/186/1/>, zadnji pristup 25.7.2022.).

Petrarca, Francesco, *Il Canzoniere, Petrarch* (ur. Peter Sadlon), 1999–, (<https://petrarch.petersadlon.com/canzoniere.html>, zadnji pristup 15.06.2022.)

Ptolemaeus, Claudius, *Tetrabiblos, Perseus Digital Library* (ur. Gregory R. Crane), 1987–, (<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a2008.01.0636>, zadnji pristup 19.7.2022.)

The Latin library (ur. W. L. Carey), s.a., „*Calpurnius Siculus, Titus, Bucolica*“, „*Cicero, Marcus Tullius, De natura Deorum*“, „*Horatius, Quintus Flaccus, Carmina*“, „*Manilius, Marcus, Astronomica*“, „*Martialis, Marcus Valerius, Epigrammaton libri XIV.*“, „*Ovidius, Publius Naso, Amores*“, „*Ovidius, Publius Naso, Fasti*“, „*Ovidius, Publius Naso, Ibis*“, „*Ovidius, Publius Naso, Metamorphoses*“, „*Ovidius, Publius Naso, Tristia*“, „*Seneca, Lucius Annaeus, Quaestiones naturales*“, „*Stadius, Publius Papinius, Silvae*“, „*Quintilianus, Marcus Fabius, Institvtio oratoria liber primvs*“, „*Vergilius, Publius Maro, Aeneis*“, „*Vergilius, Publius Maro, Georgica*“, (<http://www.thelatinlibrary.com/> 6.8.2022.).

Encyclopedia Britannica (ur. Tracy Grant), 1994–, „*Battista Guarino*“, „*Borso d'Este*“, „*Francesco Sforza*“, „*Galeazzo Maria Sforza*“, „*Leonello d'Este*“, (<https://www.britannica.com>, zadnji pristup 6.8.2022.).

Treccani (ur. Giuseppe Gullino), 2007, „*Jacopo Antonio Marcello*“, „*Bartolomeo Cipolla*“, (<https://www.treccani.it/enciclopedia/>, 25.8.2022.).